

บทที่ 4

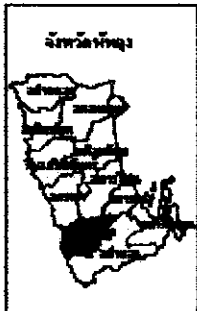
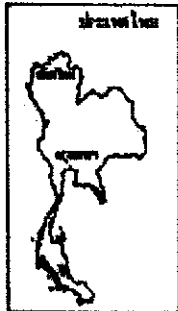
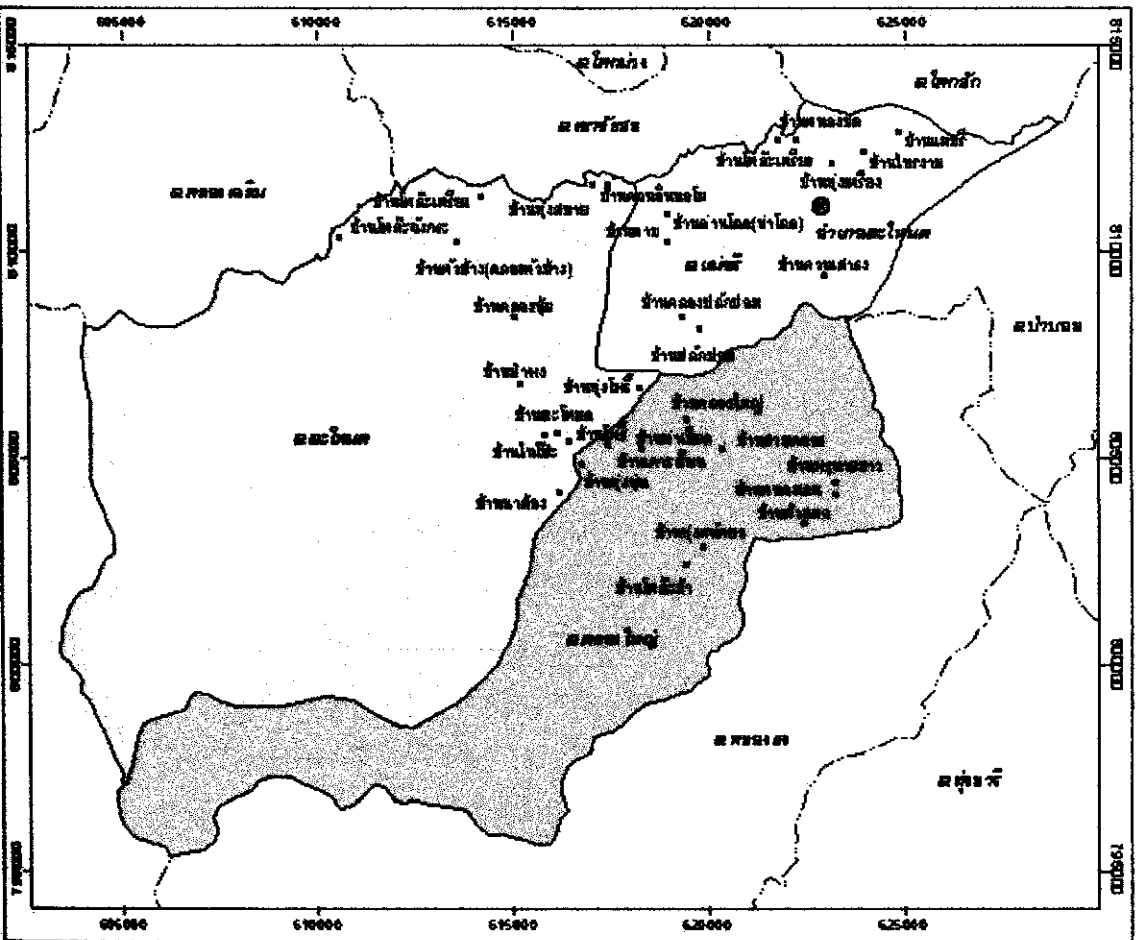
ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของ ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง
2. ประวัติหมู่บ้าน
3. สถานการณ์วัด ป่าชุมชนเขาหัวช้าง และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. ข้อมูลชุมชนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน
5. แนวคิด/มุมมองของสมาชิกในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อนการเริ่มต้นพัฒนาการเรียนรู้
6. กิจกรรมและผลของกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้
 - 6.1 การอบรมเชิงปฏิบัติการ
 - 6.2 การศึกษาดูงาน
 - 6.3 การทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 6.4 การจัดเวทีชาวบ้าน
7. การขยายการเรียนรู้และเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

1. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง

พื้นที่หมู่ที่ 3 บ้านตะโหมค และหมู่ที่ 9 บ้านป่าพง ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง (ภาพประกอบ 3) อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 2 รูปแบบ คือ เทศบาลตำบลตะโหมค และองค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค โดยมีสภาพทั่วไปและข้อมูลชุมชนดังต่อไปนี้

สัญลักษณ์

- ที่ตั้งอำเภอ
- ที่ตั้งหมู่บ้าน
- ขอบเขตตำบลโดยสังเขป

ที่มาข้อมูล : แผนที่ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1:50,000
 กรมแผนที่ทหาร
 ผลิต : ศูนย์พัฒนาเมืองและสารสนเทศ ภูมิศาสตร์ ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ภาพประกอบ 3 แสดงที่ตั้งอำเภอเขต ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพิจิตร

1.1 สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานของตำบลตะโหมค

1.1.1 สภาพทั่วไป

1.1.1.1 ลักษณะที่ตั้ง อาณาเขต และเขตการปกครอง

ตำบลตะโหมค ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองพัทลุงไปทางทิศใต้ ระยะทางประมาณ 54 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอตะโหมค (เทศบาลตำบลตะโหมค, 2545) ห่างจากที่ว่าการอำเภอตะโหมค ประมาณ 8 กิโลเมตร ตามถนนสายแม่ขรี - ตะโหมค (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 3) มีพื้นที่ทั้งหมด 70 ตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค, 2544) มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	จรดตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน และตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา
ทิศใต้	จรดตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหมค และเทือกเขาบรรทัด
ทิศตะวันออก	จรดตำบลแม่ขรี และตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหมค
ทิศตะวันตก	จรดแนวเทือกเขาบรรทัด ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดพัทลุงกับจังหวัดตรัง

ตำบลตะโหมค ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 12 หมู่บ้าน โดยบางพื้นที่ของหมู่ที่ 1, 3, 4, 9, 11 และหมู่ที่ 12 อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลตะโหมค ส่วนหมู่ที่ 2, 5, 6, 7, 8 และหมู่ที่ 10 อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมคทั้งหมู่บ้าน

1.1.1.2 ลักษณะภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลตะโหมค มีลักษณะเป็นเนินเขาทางทิศตะวันตก เนื่องจากติดกับเทือกเขาบรรทัดและลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก สลับเนินเขาและพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตร (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 4) เนื่องจากพื้นที่แถบนี้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ จึงมีลำคลองไหลผ่านถึง 4 สาย คือ คลองตะโหมค คลองกง คลองหัวช้าง และคลองโหล๊ะจังกระ ส่วนสภาพภูมิอากาศ มีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยมีช่วงกลางวันยาวในฤดูร้อน มีอุณหภูมิค่อนข้างสม่ำเสมอตลอดปี และสามารถแบ่งฤดูกาลได้เพียง 2 ฤดูคือ ฤดูฝน อยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมกราคม และฤดูแล้ง อยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนเมษายน ซึ่งเดือนมีนาคมเป็นเดือนที่ร้อนและแห้งแล้งที่สุดของทุกปี (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค, 2544) จากข้อมูลปี 2544 พบว่า อุณหภูมิเฉลี่ย 26.5 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิสูงสุด 29.0 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุด 24.21 องศา

เขตเชียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 242.4 มิลลิเมตร โดยมีปริมาณน้ำฝนน้อยที่สุดในเดือนมิถุนายน 27.8 มิลลิเมตร และปริมาณน้ำฝนมากที่สุดในเดือนธันวาคม 578.2 มิลลิเมตร (สำนักงานเกษตรอำเภอ ตะโหมค, 2545 : 4)

1.1.1.3 สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ก. ประชากร จากการเก็บข้อมูลของสำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค พ.ศ. 2544 พบว่า ตำบลตะโหมคมีประชากรทั้งสิ้น 8,972 คน เป็นเพศชาย 4,445 คน เพศหญิง 4,527 คน นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 60 ของครัวเรือนทั้งหมด และนับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 40 ของครัวเรือนทั้งหมด (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 5)

ข. การประกอบอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 25,000 บาท/ปี รองลงมาคือค้าขาย รับราชการ และอาชีพรับจ้าง มีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 40,000 บาท/ปี (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค, 2544 และ สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 5)

ค. การศึกษา ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม ในเขตเทศบาลตำบลตะโหมค มีสถานศึกษาดังแต่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนมัธยมศึกษา มีวัดและมัสยิด ส่วนประเพณีวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมทางศาสนา (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค, 2544)

1.1.2 โครงสร้างพื้นฐาน

1.1.2.1 การคมนาคม มีถนนสายหลักจำนวน 3 สาย คือ ถนนสายแม่ขรี - ตะโหมค ถนนสายแม่ขรี - โหล๊ะจังกระ และถนนสายป่าบอน - กงหรา และถนนสายหลักตัดต่อระหว่างหมู่บ้าน จำนวน 3 สาย คือ ถนนสายหัวช้าง - โหล๊ะเหียง ถนนสายคลองนุ้ย - ควนอินนอโม และถนนสายตะโหมค - น้ำตกหม่อมจู้ย (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 5)

1.1.2.2 โทรคมนาคม มีโทรศัพท์ใช้ในพื้นที่ หมู่ที่ 1, 3, 4, 5, 9, 11 และหมู่ที่ 12 และมีโทรศัพท์สาธารณะใช้เกือบทุกหมู่บ้าน ยกเว้นหมู่ที่ 2 (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 8)

1.1.2.3 ไฟฟ้า มีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน แต่ยังไม่ครบทุกครัวเรือน (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545 : 8)

1.2 องค์กรชุมชนที่สำคัญและความเข้มแข็งของชุมชน

1.2.1 องค์กรชุมชนที่สำคัญ

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ชุมชนตะโหมคเป็นชุมชนที่มีองค์กรต่าง ๆ หลายองค์กร อันเกิดจากการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน องค์กรชุมชนที่สำคัญของชุมชนตะโหมค ได้แก่ สถานานวัด คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรกรทำนา ชมรมไม้ผล กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สหกรณ์กองทุนสวนยาง กลุ่มส่งเสริมอาชีพ ระบบวนเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ โดยสถานานวัดเป็นจุดศูนย์กลางรวมขององค์กรต่าง ๆ ในชุมชน และองค์กรที่อยู่ในระหว่างการดำเนินการเพื่อเปิดอย่างเป็นทางการ คือ กลุ่มนิคมเกษตรนาแค - โป๊ะต้นเลียบ

1.2.2 ความเข้มแข็งของชุมชน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สมาชิกในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบของสถานานวัด กิจกรรมของชุมชนจึงเกิดมาจากสถานานวัด และมีสถานานวัดเป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมของชุมชน ซึ่งมีคณะกรรมการประกอบด้วย พระสงฆ์ สมาชิกในชุมชน และหน่วยงานราชการ นอกจากนี้การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนยังเกิดจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เครือธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมของชุมชนได้สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ซึ่งลักษณะของชุมชนตะโหมคมีลักษณะตรงตามกรอบชี้วัดความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสำหรับองค์กรชุมชนของ สีสถาภรณ์ นาคทรพร (2541 : 239) ที่กล่าวว่า องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งจะต้องมีภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน มีการจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ และมีการมองผลการดำเนินงานขององค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ อย่างรอบด้าน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เสริมสร้างให้ชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาคนและชุมชน

1.3 การเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชน

ผลของการสังเกตและสัมภาษณ์สมาชิกบางส่วนในชุมชน พบว่า จากการจัดตั้งสถานานวัด มาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เพื่อเป็นจุดศูนย์กลางรวมของสมาชิกในชุมชน และการใช้สถานานวัดเป็นสถานที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และปรึกษาปัญหาทั้งภายในและภายนอกชุมชนอยู่เป็นประจำ ทำให้สถานานวัดกลายเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชนด้วย ส่วนกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ของสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มาจากการพูดคุย ชักถาม จากคนแก่คนแก่ การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งในที่ประชุมและนอกที่ประชุม นอกจากนี้ ชุมชนยังมีความใฝ่รู้ข้อมูลจากภายนอกชุมชนอีกด้วย เป็นการแสดงให้เห็นว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2. ประวัติหมู่บ้าน

ชุมชนตะโหมคเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ตำนานที่เล่ากันมาของผู้เฒ่าผู้แก่กล่าวถึงเส้นทางค้าขายของชาวอินเดีย ซึ่งเดินทางมาจากฝั่งทะเลอันดามัน (บริเวณอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง) ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญทางชายฝั่งทะเลอันดามัน ข้ามเทือกเขาบรรทัดทางช่องเขาตระ ผ่านชุมชนตะโหมคบริเวณบ้านเขาหัวช้าง ซึ่งมีลำคลองหัวช้าง (คลองโหล๊ะหนูน) ไหลผ่าน คลองสายนี้ไหลไปรวมกับคลองสายอื่นอีกหลายสายเป็นคลองท่ามะเดื่อไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา บริเวณอำเภอบางแก้ว ซึ่งเส้นทางสายนี้ไปขึ้นที่เมืองสทิงพระ หรือสทิงพาราณสี (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน) ทางฝั่งอ่าวไทย จากการเดินทางด้วยเส้นทางดังกล่าวก็เกิดมีชุมชนเล็ก ๆ ขึ้น และพัฒนาเป็นชุมชนบ้านตะโหมคในปัจจุบัน โดยมีร่องรอยทางโบราณคดี มีปรากฏหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้มีท้าวค เป็นชื่อทำน้าของบ้านหัวช้าง และถ้าพระอยู่บริเวณเขาหัวช้าง ซึ่งเป็นทางผ่านของเส้นทางเดินนี้ และเส้นทางสายนี้ก็ยังเป็นเส้นทางที่สมาชิกในชุมชนใช้เป็นเส้นทางเดินป่าล่าสัตว์และหาของป่า จากตะโหมคไปยังฝั่งตะวันตกของเทือกเขาบรรทัดอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ (สถาลานวัดตะโหมค, 2543 : 5)

3. สถาลานวัด ป่าชุมชนเขาหัวช้าง และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.1 สถาลานวัดตะโหมค

3.1.1 ประวัติการก่อตั้งสถาลานวัดตะโหมค

ชุมชนตะโหมคมีลักษณะของชุมชนแบบเครือญาติ มีการไปมาหาสู่กัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน และมีความผูกพันอยู่กับวัดตลอดมา เมื่อมีเรื่องเคียดแค้นหรือมีกิจกรรมของบุคคลหรือของชุมชน ก็จะเข้าไปปรึกษาหารือกับพระครูอุทิศกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดตะโหมค ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวตะโหมคให้ความเคารพนับถือ และเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของชาวตะโหมคตลอดมา (อุดม พงศ์ศรีวัฒน์ และคณะ, 2544) และเนื่องจากในช่วงปี 2536 – 2538 สมาชิกในชุมชนมีความเห็นตรงกันว่า ชุมชนตะโหมคมีความล้าหลัง ขาดแคลนซึ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ สมาชิกในชุมชนจึงรวมตัวกันเพื่อยื่นหนังสือต่อทางราชการ โดยให้ทุกคนร่วมกันคิดหาทางแก้ปัญหาในนามของวัดตะโหมค จึงมีการพูดคุยถึงปัญหาในเรื่องของการพัฒนาชุมชนกันทุกคืน โดยมีสถานที่นัดพบคือ วัดตะโหมค (สังฆกรัษย์วิชาญ, พระครู (สัมภามณ), 29 กันยายน 2544) เมื่อมีการรวมตัวกันพูดคุยเรื่องท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความรักท้องถิ่น จนกระทั่งในปลาย พ.ศ. 2538 มีการรวมกลุ่มกันตั้งขึ้นเป็นสถาลานวัด โดยมีทั้งหน่วยงานราชการและเอกชนเข้าร่วมพบปะพูด

กุยกัณฑ์วัดเคื่อนละ 1 ครั้ง โดยมาปรึกษาหารือถึงแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน ตลอดจนความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเวลาในการพบปะ คือ หลังจากรับประทานอาหารค่ำเสร็จแล้ว โดยมีพระครูอุทติกิจจาทร เป็นประธาน มีสมาชิกในยุคแรกเริ่มจำนวน 50 คน

3.1.2 กิจกรรมและการดำเนินงานของสถานานวัดตะโหมด

สถานานวัดตะโหมดมีโครงสร้างการดำเนินงานแบ่งเป็น 4 ฝ่าย คือ ฝ่ายสังคม ฝ่ายการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ฝ่ายเศรษฐกิจ และ ฝ่ายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว ทั้งนี้การแบ่งหน้าที่กันทำงานของสถานานวัดนั้น จะแบ่งตามความถนัด ไม่มีการขัดแย้งหน้าที่ให้กัน และสถานานวัดทำหน้าที่กำหนดนโยบายโดยผ่านที่ประชุมของสมาชิกสถานานวัด เนื่องจากสมาชิกของสถานานวัดไม่มีข้อผูกมัดใด ๆ ทั้งสิ้น จำนวนสมาชิกจึงไม่แน่นอน (วรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 2 พฤษภาคม 2545) วัดอุประสงค์ของสถานานวัด (อุดม พงศ์ศรีวัฒน์ และคณะ, 2544) มีดังนี้

1. เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนในการพัฒนาชุมชนบ้านตะโหมดในทุก ๆ

ด้าน ให้ดียิ่งขึ้น

2. เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และองค์กรต่าง ๆ

ในพื้นที่

3. เพื่อรักษาและส่งเสริมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม

ประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่น

4. เพื่อสร้างความรักและความสามัคคีในหมู่บ้านให้ทุกคนมีส่วนร่วม

รับผิดชอบต่อหมู่บ้านและชุมชน

5. เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่

ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

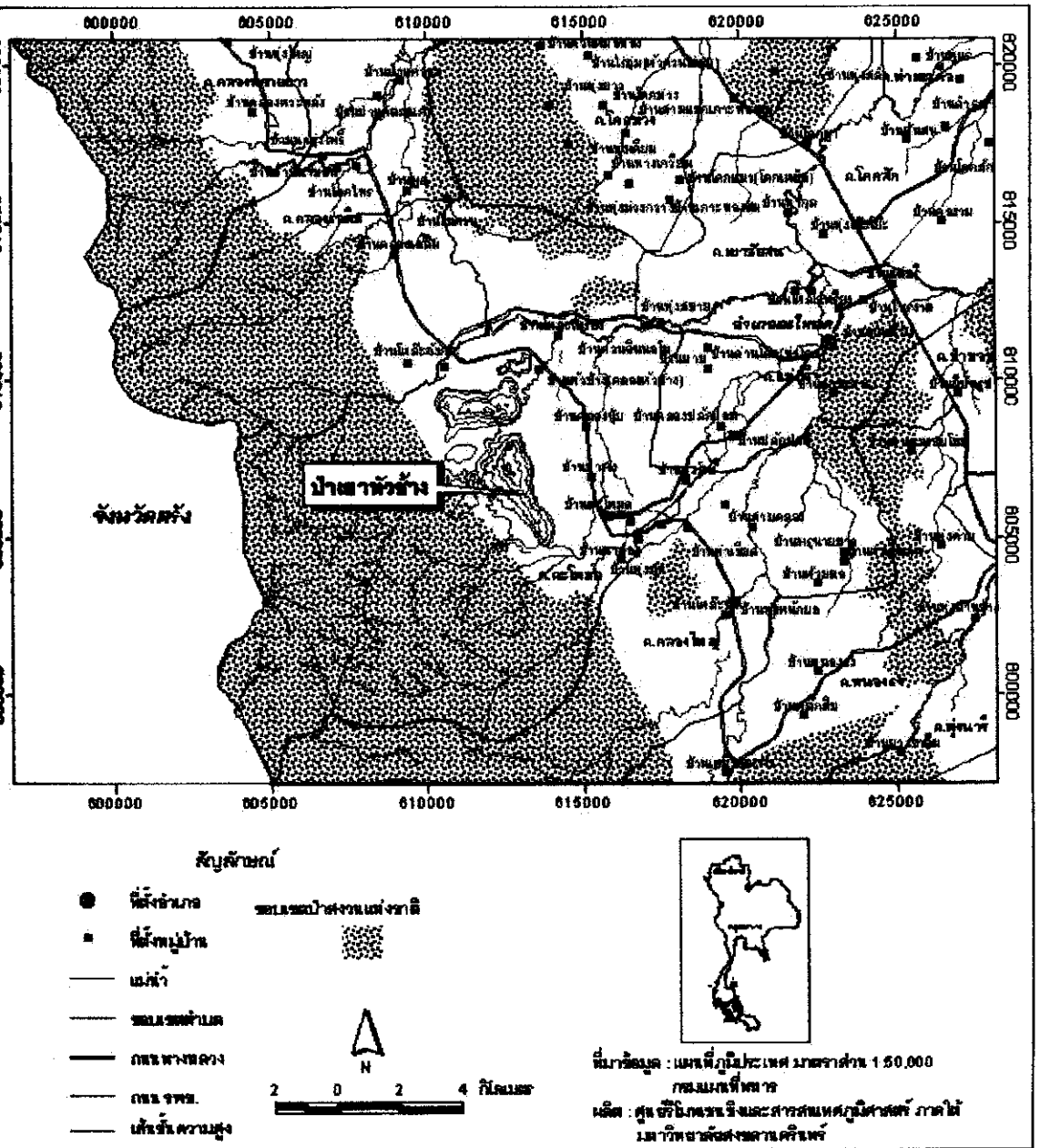
กิจกรรมที่สำคัญกิจกรรมหนึ่งของสถานานวัด คือ การจัดให้คณะกรรมการสถานานวัดไปดูงานที่ป่าพรุโต๊ะแดงและศูนย์พิภูลทอง จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 15 - 16 กันยายน 2543 (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 5 พฤศจิกายน 2544) เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่สมาชิกในชุมชน โดยหลังจากที่ได้ศึกษาดูงานแล้ว สมาชิกผู้ไปศึกษาดูงานได้ประชุมสรุปประเด็นและวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อให้เื้อื่อต่อการพัฒนาชุมชนตะโหมด ทำให้เกิดการจุดประกายความคิดในการอนุรักษ์ป่า ซึ่งเน้นการร่วมกันอนุรักษ์ชีวิตสัตว์ป่าในป่าเขาหัวช้าง เพราะมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงได้ตั้งคณะกรรมการเพื่อคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่าให้ป่าเขาหัวช้างเป็นเขตอภัยทานสัตว์ แต่มีสมาชิกบางท่านเสนอว่า ควรจะจัดให้เป็นรูปแบบที่มีความมั่นคงและเป็นที่ยอมรับ จึงได้จัดตั้ง

ในรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชน ในนามของสภานานาชาติ ตามนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวขึ้น โดยเสนอป่าเขาหัวช้างให้เป็นป่าชุมชน (สุนทรภิกขานุโยค, พระครู (สัมภานันท์), 28 กุมภาพันธ์ 2545)

3.2 ป่าชุมชนเขาหัวช้าง

3.2.1 ความเป็นมาที่ตั้ง/พื้นที่

ชุมชนตะโหมคมีการจัดการป่ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษในรูปแบบของวิถีชีวิตของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสัญญาและตกลงร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน แต่ไม่ได้กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และเมื่อได้รับแรงบันดาลใจจากการไปศึกษาดูงานที่ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส จึงทำให้สมาชิกในชุมชนมีกำลังใจและเข้าใจแนวทางในการจัดการป่ามากขึ้น สาเหตุที่ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดแนวคิดการจัดการป่าชุมชน คือ สมาชิกในชุมชนถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งจากหน่วยงานราชการและกลุ่มผลประโยชน์ในชุมชน โดยมีการใช้อำนาจและใช้ผลประโยชน์ในทางที่ผิดกฎหมายและไม่เป็นธรรมกับสมาชิกในชุมชน เช่น การลักลอบหาของป่า การบีบบังคับสมาชิกในชุมชนให้ออกจากพื้นที่โดยไม่ทรงกัลกัญญาหมาย คณะกรรมการสภานานาชาติฝ่ายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวจึงมีความเห็นว่าควรหาทางออกเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภานันท์), 27 เมษายน 2545) โดยการดูแลป่าในระยะแรกจะให้หมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์มาดูแล (วรรณ จุนจันทร์ (สัมภานันท์), 16 มีนาคม 2545) จึงเกิดการรวมกลุ่มในการดูแลรักษาป่าเขาหัวช้าง (ภาคผนวก ก) ซึ่งเป็นภูเขาหินปูน อยู่ในยุคออร์โดวิเซียน (Ordovician period) (กรมทรัพยากรธรณี, 2528) มีอายุประมาณ 500 ล้านปีก่อนปัจจุบัน (ธงชัย พึ่งรัมย์, 2531 : 342) มีเนื้อที่ประมาณ 2,000 ไร่ (ภาพประกอบ 4) โดยสมาชิกชุมชนหมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมค ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าเขาหัวช้างมากที่สุด เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2543 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ได้นำคณะไปเพื่อแจ้งวัตถุประสงค์เป้าหมายและประโยชน์จากการทำป่าชุมชน ที่ประชุมมีมติให้จัดทำป่าชุมชน ต่อมาวันที่ 9 ตุลาคม 2543 มีการประชุมกรรมการหมู่บ้านให้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการนัดสำรวจพื้นที่เพื่อสำรวจแนวเขตป่าชุมชน หลังจากนั้นมีการทำคำร้องยื่นต่อกรมป่าไม้เพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนตามรูปแบบที่ถูกต้อง รวมทั้งมีการกำหนดกฎระเบียบและข้อตกลงต่าง ๆ ของป่าชุมชนด้วย ซึ่งแรงจูงใจในการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน คือ เพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยอนุรักษ์ป่าเขาหัวช้าง ส่วนสมาชิกของป่าชุมชนเขาหัวช้างนั้น มีการรับสมัครสมาชิกตลอดเวลา ไม่จำกัดจำนวน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภานันท์), 26 มีนาคม 2545) หลังจากมีการจัดทำป่าชุมชนอย่างเป็นทางการขึ้น พบว่าการทำลายป่าลดลงและทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นอย่างเห็นได้ชัด (จรัญ ราชราวี (สัมภานันท์), 27 เมษายน 2545)

ภาพประกอบ 4 แสดงที่ตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมก อำเภอกะโหมก จังหวัดพัทลุง

3.2.2 วัตถุประสงค์ของป่าชุมชน

การดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานป่าชุมชน (บันทึกการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน, 23 ตุลาคม 2544) ดังต่อไปนี้

- 3.2.2.1 เพื่อใช้เป็นที่ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
- 3.2.2.2 เพื่อใช้เป็นที่ศึกษาสมุนไพร
- 3.2.2.3 เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค
- 3.2.2.4 เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
- 3.2.2.5 เพื่อเป็นการส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน
- 3.2.2.6 เพื่อให้มีการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ
- 3.2.2.7 เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนของชุมชนและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 3.2.2.8 เพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร

3.2.3 กิจกรรมและการดำเนินงาน

จากบันทึกการประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน พบว่า กิจกรรมของคณะกรรมการป่าชุมชนที่ได้ดำเนินการมาแล้ว มีดังต่อไปนี้

- 3.2.3.1 วันที่ 25 กันยายน 2543 มติที่ประชุมหมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด ให้มีที่ทำการจัดทำป่าชุมชนโดยให้ใช้พื้นที่รอบ ๆ เขาหัวช้าง
- 3.2.3.2 วันที่ 9 ตุลาคม 2543 ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน
- 3.2.3.3 วันที่ 29 พฤศจิกายน 2543 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนครั้งที่ 1/2543 เพื่อวางแผนในการปฏิบัติงานในปี 2544
- 3.2.3.4 วันที่ 15 ธันวาคม 2543 เดินสำรวจแนวเขตที่จะทำป่าชุมชน
- 3.2.3.5 วันที่ 31 มกราคม 2544 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ครั้งที่ 1/2544 ที่โรงเรียนประชาบำรุง เรื่องการแต่งตั้งคณะกรรมการทำงานป่าชุมชนเพิ่มเติม
- 3.2.3.6 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2544 เดินสำรวจปิดป่าแนวเขตป่าชุมชน
- 3.2.3.7 วันที่ 2 มีนาคม 2544 เดินสำรวจปิดป่าพร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน
- 3.2.3.8 วันที่ 7 มีนาคม 2544 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ครั้งที่ 2/2544 ที่ห้องประชุม โรงเรียนประชาบำรุง เรื่องการแต่งตั้งคณะกรรมการทำงาน
- 3.2.3.9 วันที่ 12 มีนาคม 2544 เดินตรวจดูแลรักษาป่าชุมชน
- 3.2.3.10 วันที่ 15 มีนาคม 2544 เดินสำรวจดูแลป่าชุมชน

3.2.3.11 วันที่ 10 เมษายน 2544 ปิดป้ายประกาศป่าชุมชนพร้อมเดินสำรวจดูแล

ป่าชุมชน

3.2.3.12 วันที่ 23 พฤษภาคม 2544 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ครั้งที่ 3/2544 ที่ห้องประชุมโรงเรียนประชาบำรุง เรื่องการหาแนวทางในการเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.2.3.13 วันที่ 29 พฤษภาคม 2544 เดินสำรวจดูแลป่าชุมชนพร้อมกับสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.2.3.14 วันที่ 22 และ 29 มิถุนายน 2544 เดินสำรวจดูแลรักษาป่า พร้อมกับพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.2.3.15 วันที่ 3, 10 และ 25 กรกฎาคม 2544 พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.2.3.16 วันที่ 5 สิงหาคม 2544 พัฒนาและตกแต่งเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

3.2.3.17 วันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง เรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.2.3.18 วันที่ 20 และ 30 พฤศจิกายน 2544 ประชุมการจัดทำเครือข่ายป่าชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลตะโหมด

3.2.3.19 วันที่ 28 ธันวาคม 2544 ประชุมสรุปผลการศึกษาวิจัยโครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลตะโหมดของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการทำวิจัย

3.2.3.20 วันที่ 6 มกราคม 2545 ประชุมสรุปความคืบหน้าการสำรวจและกำหนดจุดท่องเที่ยว ระดมความคิดเห็นการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ประชุมประชาคมเพื่อเตรียมการกำหนดมาตรฐานการท่องเที่ยวตำบลตะโหมดร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

3.2.3.21 วันที่ 2 มีนาคม 2545 พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติและตรวจดูแลรักษาป่า

3.2.3.22 วันที่ 5 เมษายน 2545 ประชุมวางแผนการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบในงานฝั่งลูกนิมิต วัดตะโหมด

3.2.3.23 วันที่ 10 พฤษภาคม 2545 ตรวจดูแลรักษาป่าชุมชน

3.2.3.24 วันที่ 17 พฤษภาคม 2545 พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติและตรวจดูแลรักษาป่า

3.2.3.25 วันที่ 19 และ 20 พฤษภาคม 2545 ตรวจดูแลรักษาป่าชุมชน

3.2.3.26 วันที่ 8 พฤษภาคม 2545 ประชุมเตรียมการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.2.3.27 วันที่ 20 มิถุนายน 2545 ประชุมสรุปการทดลองการเจ้าหน้าที่เที่ยวป่าชุมชน

3.2.3.28 วันที่ 15 กันยายน 2545 ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน โดยเชิญสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดพิจิตรมาพูดเรื่อง ป่าชุมชนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และแจ้งที่ประชุมเรื่อง คณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน 13 คน ได้ร่วมเป็นกลุ่มแกนนำเรื่องป่าไม้ และสถานานวัดร่วมกับผู้ประสานงานโครงการนำร่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จัดให้มีการอบรมสัมมนา ศึกษาดูงานนอกสถานที่

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ชุมชนตะโหมดมีกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน อันเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในชุมชน โดยการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชน เกิดจากสภาพปัญหาชุมชนที่มีความกดดันรอบด้านและต่างคนต่างเคียดรื้อน จึงรวมตัวกันเพื่อหาแนวทางจัดหรือบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนค่อนข้างเข้มแข็ง เนื่องจากมีพื้นฐานของความเป็นคนบ้านเดียวกัน และมีลักษณะของความเป็นเครือญาติสูง ทำให้เกิดความรัก และหวงแหนถิ่นเกิด อีกทั้งยังมีศูนย์รวมการพบปะกันของสมาชิกในชุมชน คือ วัด ที่ทุกคนสามารถเข้ามาพบปะพูดคุยกันได้ตลอดเวลา จนเกิดเป็นกิจกรรมของสถานานวัด ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการ แต่มีรูปแบบการกวดูกา อันเป็นที่ยอมรับร่วมกันของสมาชิก ทำให้เห็นว่าการเกิดกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้น โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมของสถานานวัด กิจกรรมหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่จุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนตะโหมด คือ การไปศึกษาดูงานที่พรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดแนวคิดการจัดการป่าโดยชุมชน และยังมีความคิดที่จะอนุรักษ์สัตว์ในเขตเขาหัวช้าง ซึ่งพัฒนามาเป็นการจัดการป่าในรูปแบบของป่าชุมชน ทำให้เห็นว่าการนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาพื้นที่ต่าง ๆ มาคิด วิเคราะห์ เพื่อปรับให้เข้ากับชุมชนของตน ประกอบกับเกิดจากความกดดันจากหลาย ๆ ด้านของชุมชน ทั้งจากสมาชิกในชุมชนเองซึ่งมีบางกลุ่มเสียผลประโยชน์ และจากกลุ่มคนภายนอกชุมชนที่คอยจะเอารัดเอาเปรียบสมาชิกในชุมชนตะโหมดอยู่เสมอมา นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนค่อนข้างมีแนวคิดที่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ จึงต้องรักษาสภาพป่าเอาไว้ เพื่อจะได้เป็นที่พึ่งพิงของสมาชิกในชุมชนต่อไป หลังจากนั้นจึงมีการจัดตั้งคณะกรรมการของกลุ่มป่าชุมชนและมีการกำหนดวัตถุประสงค์ด้านต่าง ๆ ขึ้น โดยผู้นำและผู้ที่มีบทบาทของป่าชุมชนจะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ยังมีการชักนำ/หาสมาชิกป่าชุมชนเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา โดยสมาชิกใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นใหม่มากขึ้น ทำให้เห็นว่าการรักษาป่าไม้ได้มีเฉพาะคนรุ่นอาวุโสเท่านั้น แต่ยังมีกรขยายผลสู่คนรุ่นหลังด้วย โดยการชักชวนคนรุ่นใหม่เข้ามาทำงานในป่าชุมชน ผ่านการ

พูดคุยเป็นการส่วนตัวและการพูดคุยกับผู้ปกครอง โดยทำความเข้าใจให้ตรงกันก่อน เมื่อมีความพร้อมและเต็มใจแล้วก็เข้ามาเป็นสมาชิกได้ทันที หลักจากมีการจัดทำป่าชุมชนไปได้ระยะหนึ่ง ทำให้เห็นผลได้ชัดเจนระดับหนึ่ง คือ มีการหยุดทำลายป่าอย่างเห็นได้ชัด และสมาชิกในชุมชนหันมาเห็นความสำคัญของป่ามากขึ้น

3.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของป่าชุมชน ที่ต้องการให้ป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้และพักผ่อนหย่อนใจของคนทั้งในและนอกชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนจึงเกิดความคิดในการจัดทำ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในป่าชุมชน ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนตะโหมคในหัวข้อต่อไป

4. ข้อมูลชุมชนด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน

จากการประชุมระดมความคิดเพื่อสรุปการสำรวจข้อมูลและแหล่งท่องเที่ยว และวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน เพื่อกำหนดทิศทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ ตลอดจนความต้องการของสมาชิกในชุมชน พบว่า จากวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของป่าชุมชน คือ การจัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นในป่าชุมชนเขาหัวช้าง เนื่องจากสมาชิกในชุมชนเห็นว่า การท่องเที่ยวจะเป็นการให้การศึกษาเรียนรู้แก่คนทั้งในและนอกชุมชน เพราะเขาหัวช้างเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยว มีทรัพยากรที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้

จากการเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้างเพื่อกำหนดจุดท่องเที่ยว เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2545 ทำให้พบจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจต่าง ๆ ที่คณะกรรมการฯ ตั้งชื่อให้เหมาะสมกับสภาพ เช่น น้ำค้าง ซึ่ง เป็นจุดที่นกมากินน้ำ ต้นสามแก้ว พืชมีพิษ ดงต้นระกำทะเล ป่าไผ่ ดงต้นไม้พุ่มพอน ทางเสื่อผ่าน ลานหญ้า Big C (มี 2 ความหมาย คือ (1) สมาชิกในชุมชนใช้เรียกในฐานะเป็นห้างสรรพสินค้าของชุมชน เปรียบได้กับห้างสรรพสินค้าในชุมชนเมือง และ (2) เป็นห้างที่นายพรานจัดทำไว้สำหรับข่ม ดักยิง สัตว์ป่า ซึ่งเรียกกันว่าห้าง แต่สมาชิกในชุมชนเรียกกันเพื่อความสนุกสนานว่า Big C ซึ่งเป็นห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งในชุมชนเมือง) การเดินข้ามลำธารแบบต่าง ๆ เป็นต้น และในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2545 คณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อเด่น - ข้อด้อยของเส้นทางศึกษาธรรมชาติ พบว่า เส้นทางมีความน่าสนใจ น่าตื่นเต้น

และควรปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติโดยมีการสร้างหน้าที่พักระหว่างทาง ในขณะที่เดียวกัน นัก
สื่อความหมายควรศึกษาเรื่องต่าง ๆ ให้ตรงกันและควรเพิ่มความรู้ในเรื่องพืชชนิดต่าง ๆ ให้มากขึ้น

หลังจากได้วิเคราะห์ข้อเด่น - ข้อด้อยของเส้นทางฯ แล้ว คณะกรรมการฯ ได้กำหนด
จุดสื่อความหมายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติสำหรับนักท่องเที่ยวได้ 12 จุด ดังต่อไปนี้

1. น้ำตาช้าง (ภาคผนวก ค)
2. ต้นสามแก้ว (พืชมีพิษ)
3. ต้นกิบแรด
4. ต้นตาหมัด
5. ต้นลำกับ
6. ต้นปรง
7. ต้นบาระสา
8. ต้นประ ระกำหละ จำปา ขี้ค้อน ขนุนป่า
9. ต้นดาเสือ มะกล่ำ พรวน ชิง
10. ต้นไทร
11. ต้นกระบก
12. ป่าไผ่ รอยเท้าและร่องรอยการหาอาหารของหมูป่า

ในขณะที่เดียวกันคณะกรรมการฯ ยังได้วิเคราะห์จุดท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่น่าสนใจในป่าชุมชน
เขาหัวช้าง ซึ่งอยู่นอกเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ได้แก่

1. เส้นทางชมคันรอนเท้านารี มีจุดที่น่าสนใจ คือ คันรอนเท้านารี (กล้วยไม้ชนิดหนึ่ง)

ต้นเทียนหิน ต้นปรง และกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ

2. เส้นทางจุดชมวิว มีจุดที่น่าสนใจ คือ มีลักษณะเป็นเส้นทางผจญภัย ระหว่าง
เส้นทางจะพบก้อนหินวางเรียงตัวกันเป็นจำนวนมาก คณะกรรมการฯ จึงเรียกจุดนี้ว่า “กำแพงหิน”
นอกจากนี้ยังมีต้นบอนยักษ์ ซึ่งมีขนาดใหญ่มาก และคงเถาวัลย์ชนิดต่าง ๆ เมื่อเดินทางถึงจุดชมวิว
สามารถมองเห็นชุมชนตะโหนด และทะเลสาบสงขลา

3. เส้นทางชมอ่างน้ำ มีจุดที่น่าสนใจ คือ มีต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก และ
ผ่านบริเวณที่ผึ้งมาทำรัง เส้นทางนี้มีสัตว์ และสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมี
ถ้ำ และต้นไม้หลากหลายชนิดตลอดเส้นทาง

4. เส้นทางชมนาเขา เป็นที่ราบบนเขา ระหว่างการเดินทางจะผ่านหินกรด (ภาค
ผนวก ค)

5. เส้นทางชมขวนผึ้ง (ภาคผนวก ก) มีสภาพเส้นทางเชื่อมต่อกับเส้นทางชมต้นรองเท้านารี (กล้วยไม้ชนิดหนึ่ง) มีพรรณไม้และสมุนไพรหลากหลายชนิด

6. สถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้สำรวจ ได้แก่ ถ้ำสูงหนู พงษ์เขี้ยวช้าง (ภาคผนวก ก) ถ้ำนางจันทร์ ดินดุม (ภาคผนวก ก)

นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันวิเคราะห์เส้นทางเดินเที่ยวรอบเขาหัวช้าง พบว่ามี 3 เส้นทาง คือ

1. เส้นทางรอบเขาหัวช้าง ระยะทางประมาณ 16 กิโลเมตร
2. เส้นทางขึ้นทางหน้าเขาไปทางสันเขา ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร
3. เส้นทางป่าชุมชนเชื่อมกับเขابرทัด บ้านโห้สะจังกระ สกพระ ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร

คณะกรรมการฯ และสมาชิกป่าชุมชนมีการสำรวจเส้นทางและทดสอบการเป็นนักร้องความหมายกันเองหลายครั้งและร่วมกันวิเคราะห์ข้อควรปรับปรุง จุดอ่อนคล้ายสำหรับนักท่องเที่ยว จุดขายและวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อนของแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 ไว้ดังนี้

4.1 ข้อควรปรับปรุงในเส้นทางฯ ได้แก่

- 4.1.1 การให้ความรู้ในแต่ละจุดสื่อความหมาย ไม่ควรเน้นหลักการมากเกินไป
- 4.1.2 ไม่ต้องมีรายละเอียดของป้ายสื่อความหมายมากนัก
- 4.1.3 ควรแจ้งจุดอันตรายให้ชัดเจน
- 4.1.4 เมื่อจะถึงบริเวณจุดเปราะบางควรบอกก่อนล่วงหน้า 100 เมตร
- 4.1.5 ผู้ที่จะเป็นนักร้องความหมายควรมีการเข้าพื้นที่จริง
- 4.1.6 ต้องมีการจัดทำแผนที่บอกจุดต่าง ๆ ให้ชัดเจน

4.2 จุดอ่อนคล้ายในเส้นทางสำหรับนักท่องเที่ยว คือ ห้วยห่าน (ภาคผนวก ก)

4.3 จุดขายที่น่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว มีดังนี้

- 4.3.1 ประวัตินี้ - ดำนาน
- 4.3.2 พืชและสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เช่น ส้มขี้หนู ขวัญข้าว กีบแรด ขี้ค้อน กระบก เป็นต้น
- 4.3.3 น้ำค้าง ดำนานและจุดดูนก
- 4.3.4 จุดอ่อนคล้ายและจุดพักแรม
- 4.3.5 ห้วยกินดิน (ภาคผนวก ก)
- 4.3.6 บ่อน้ำมัน (ยาง) (ภาคผนวก ก)
- 4.3.7 ทางเสื่อผ่าน (ภาคผนวก ก)
- 4.3.8 สะพานลิง

4.4 ผลการวิเคราะห์จุดแข็ง – จุดอ่อน ของแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ บนเขาหัวช้างที่อยู่นอกเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สรุปได้ว่า ถ้าหากจะเปิดการท่องเที่ยวที่อยู่นอกเส้นทางศึกษาธรรมชาตินั้น จะเปิดจุดชมวิวเป็นที่แรก เนื่องจากมีจุดเด่น ความน่าสนใจและความคุ้มค่าในการเดินทางมากที่สุด และมีความเปลืองน้อยที่สุด ส่วนจุดอื่น ๆ นั้นจะยังไม่เปิดเป็นการท่องเที่ยวเนื่องจากอาจจะได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นได้

จากการสำรวจพื้นที่และประชุมระดมความคิดเห็นในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน พบว่า ทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นพืชและสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง มีจุดอ่อนหลายและจุดดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ รวมทั้งศักยภาพของนักสื่อความหมายที่สามารถสื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงวิถีชีวิตชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจในป่าชุมชนเขาหัวช้างอีกหลายจุด ซึ่งคณะกรรมการฯ ร่วมกันวิเคราะห์หัวช้างไม่เปิดอย่างเป็นทางการ เนื่องจากยังไม่มีความพร้อมในการจัดการ

ในขณะที่เดียวกันคณะกรรมการฯ ก็ได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อควรปรับปรุงต่าง ๆ ในเส้นทางฯ เพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการ ปรับปรุงเส้นทางฯ ให้เหมาะสมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวในครั้งต่อ ๆ ไป ซึ่งในการวิเคราะห์ข้อควรปรับปรุง และข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในครั้งนี้ ทำให้ทราบแนวคิด/มุมมองของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งแนวคิด/มุมมองของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะได้กล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

5. แนวคิด/มุมมองของสมาชิกในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อนการเริ่มต้นพัฒนาการเรียนรู้

ในช่วงเดือนตุลาคม 2544 – มกราคม 2545 ก่อนที่ผู้วิจัยจะเริ่มต้นกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้สังเกตการประชุมและการเดินสำรวจเส้นทางฯ หลาย ๆ ครั้ง พบว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของคณะกรรมการฯ เกิดจากจิตสำนึก ไม่ใช่เกิดจากเรื่องผลประโยชน์ สมาชิกเกือบทุกคนมีแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควบคู่กับแนวคิดการอนุรักษ์ป่าชุมชน ทำให้แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มไม่ได้เน้นไปที่ธุรกิจการท่องเที่ยว แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้และการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง

โดยสมาชิกในชุมชนเอง โดยแนวคิด/มุมมองของคณะกรรมการฯ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถแบ่งได้เป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

5.1 รูปแบบที่คณะกรรมการฯ ต้องการ

คณะกรรมการฯ มีความต้องการให้มีการศึกษาสมุนไพร พืช สัตว์ เส้นทางปั่นจักรยาน เส้นทางผจญภัย โดยพยายามจัดให้มีการท่องเที่ยวหลาย ๆ รูปแบบ (ศักดิ์ เพชรสูง (สัมภาษณ์), 10 ตุลาคม 2544) และจะจัดการท่องเที่ยวเป็นฤดูกาล ในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน เนื่องจากเป็นช่วงที่สมาชิกในชุมชนว่างจากการประกอบอาชีพ และเป็นช่วงฤดูร้อน เหมาะแก่การเดินป่า ในขณะที่เดียวกัน ช่วงที่ไม่มีการท่องเที่ยวก็จะได้ให้ต้นไม้และสัตว์ได้พัก ไม่เป็นการรบกวนธรรมชาติ (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 31 มกราคม 2545)

5.2 การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบและกฎเกณฑ์ของชุมชน

คณะกรรมการฯ จะมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันอย่างยุติธรรม โดยมีการแข่งขันเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม และเพื่อให้ทุกคนได้ประกอบอาชีพอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากในการร่วมกิจกรรมของชุมชนแต่ละครั้ง สมาชิกทุกคนต้องเสียสละทั้งเวลาและรายได้ จึงต้องมีการจัดสรรบุคลากรของชุมชนให้มีส่วนร่วมอย่างยุติธรรม (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 31 มกราคม 2545) โดยมีกรรมการออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ เพื่อรับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนำเที่ยว กลุ่มความรู้พรรณไม้ และกลุ่มสมุนไพร เพื่อดำเนินการในการหาผู้ร่วมงานที่มีความเชี่ยวชาญและมีความสนใจในด้านต่าง ๆ มาทำงานร่วมกัน และได้กำหนดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนโดยการแบ่งกลุ่มรับผิดชอบด้านการจัดการการท่องเที่ยวฝ่ายต่าง ๆ คือ ฝ่ายรักษาความปลอดภัยและสัมภาระ ฝ่ายพยาบาล ฝ่ายนำสื่อความหมาย ฝ่ายแม่บ้าน และฝ่ายที่พัก โดยนักสื่อความหมายจะต้องผ่านการอบรมและได้รับการอนุมัติจากประธานสภาลานวัด ส่วนนักท่องเที่ยวที่จะเข้าท่องเที่ยวในเส้นทางฯ นั้นจะต้องประสานกับคณะกรรมการฯ ก่อนจึงจะสามารถเข้าไปในเขตป่าชุมชนได้ และจะต้องมีคณะกรรมการฯ ร่วมเดินทางไปด้วยทุกครั้ง และปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางคณะกรรมการฯ ตั้งไว้ (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 6 กุมภาพันธ์ 2545) ดังนี้

1. ห้ามเข้าก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชน
2. ห้ามนำสิ่งของออกมาจากป่าชุมชน
3. ห้ามนำเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์เข้าไปในเขตป่าชุมชน
4. ห้ามแต่งกายไม่เหมาะสมในการอาบน้ำ

5. ต้องนำลูกร้อง (อุปกรณ์ที่ใช้ในการส่งสัญญาณของพรานสมัยก่อน) เข้าไปด้วย ทุกครั้ง

5.3 ด้านนักสื่อความหมาย

กรรมการฝ่ายนักสื่อความหมายจะต้องสามารถนำเที่ยวได้ทุกคน ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นคนคนเดียว ทุกคนมีความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ เหมือนกัน แต่อาจจะคนละด้าน เช่น ความรู้เรื่องสมุนไพร พืช ประเพณีการเข้าป่าของนายพราน การดูนก การดูร่องรอยสัตว์ป่า ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ต่าง ๆ (เช่น ห้วยกินดิน โปะะ) เพราะฉะนั้น นักท่องเที่ยวสามารถถามนักสื่อความหมายได้ทุกคน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 31 มกราคม 2545) โดยความรู้เกี่ยวกับป่า สมุนไพรและประวัติความเป็นมาต่าง ๆ ได้มีการศึกษาเรื่องราวจากคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน และจากประสบการณ์ตรงของคณะกรรมการฯ บางคน ซึ่งเคยเป็นนายพรานมาก่อน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 2 กุมภาพันธ์ 2545)

5.4 ด้านการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว

คณะกรรมการฯ มีความต้องการขยายเครือข่าย แต่ต้องให้มีความพร้อมภายในป่าชุมชนก่อน จึงจะขยายเครือข่ายต่อไป ดังจะเห็นได้จากที่ผ่านมามีกลุ่มน้ำตกลาดเตยจะเข้าร่วมเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มป่าชุมชนด้วย แต่คณะกรรมการฯ ได้ปฏิเสธ เพราะกลัวจะเกิดปัญหาขึ้นมาภายหลัง เนื่องจากกลุ่มลาดเตยยังไม่รู้กฎ กติกาต่าง ๆ ของป่าชุมชนเท่าที่ควร หากกลุ่มลาดเตยจะเข้ามาเป็นเครือข่าย จะต้องทำความเข้าใจและยอมรับกฎ กติกาต่าง ๆ ของป่าชุมชนก่อน (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์), 31 มกราคม 2545)

5.5 ด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยว

เมื่อสอบถามถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ (สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2545) ซึ่งเป็นคณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนเขาหัวช้างท่านหนึ่ง กล่าวว่า จะมีผลกับการประกอบอาชีพ เนื่องจากสมาชิกในชุมชนต้องทำสวนยางพารา และหากมีโปรแกรมท่องเที่ยวเข้ามา ต้องมีการจัดสรรสมาชิกเข้าไปรับผิดชอบ หากมีการวางแผนอย่างเป็นทางการแล้วก็จะสามารถวางแผนในการประกอบอาชีพได้ และถ้าตรงกับฤดูฝน ก็อาจจะเดินป่าไม่ได้ ผลกระทบอีกประการหนึ่ง คือ จะได้เป็นขวัญและกำลังใจแก่คณะกรรมการป่าชุมชนในการทำงาน และนำรายได้มาพัฒนางานด้านป่าชุมชนต่อไป

5.6 ด้านเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

ก่อนที่จะจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ ได้มีการพานักท่องเที่ยวกลุ่มแรก ซึ่งเป็นคณะของอาจารย์จิตศักดิ์ พุฒจร เข้าเดินในเส้นทางฯ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2545 หลังจากนั้นได้มีการประชุมระดมความคิดเพื่อสรุปผลกระบวนการเรียนรู้ ข้อเสนอแนะและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ของเส้นทางฯ และการจัดการของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปละเอียดได้ในภาคผนวก

จากข้อมูลการสังเกต สัมภาษณ์ และระดมความคิดในแง่กระบวนการเรียนรู้ของคณะกรรมการฯ ก่อนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ พบว่า คณะกรรมการฯ มีแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตนเองอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ เนื่องจากยังไม่มีความพร้อม จากการที่คณะกรรมการฯ มีกระบวนการคิดที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว ทำให้การคิดวางแผนต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อธรรมชาติเป็นสำคัญ โดยมีแนวคิดที่เน้นการอนุรักษ์มากกว่าการจัดการเพื่อธุรกิจ สังเกตได้จากการคำนึงถึงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า และการคิดหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ได้ก่อน แล้วจึงจัดเป็นการท่องเที่ยวที่เปิดเผย นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์และแผนการดำเนินงานของป่าชุมชนอยู่แล้ว ทำให้การดำเนินงานต่างๆ ต้องเป็นไปตามแผนการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งกฎเกณฑ์ของป่าชุมชนเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชุมชนเขาหัวช้างด้วย เป็นการแสดงให้เห็นว่าคณะกรรมการฯ มีแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สังเกตได้จากการให้ความสำคัญกับทรัพยากรป่าเขาหัวช้างมากกว่ารายได้จากการท่องเที่ยว โดยใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการเสริมรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน

ในการเดินสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติและการทดลองนำนักท่องเที่ยวกลุ่มแรกเข้าไปชมเส้นทางนั้น สังเกตได้ว่า สมาชิกฝ่ายท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนเขาหัวช้างทุกคนมีความรู้เกี่ยวกับป่าเป็นอย่างดี แต่จะมีความถนัดที่แตกต่างกันไป โดยมีการจัดแบ่งกลุ่มนักสื่อความหมายตามความสามารถในด้านต่างๆ คือ เรื่องพืช/สมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตในป่าพอสมควร ทั้งด้านประวัติศาสตร์ การดำรงชีพ รอยสัตว์ป่า ความเชื่อต่าง ๆ ทำให้สามารถถ่ายทอดออกมาได้ดี การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผู้ถ่ายทอดได้ประสบมา ทำให้การสื่อความหมายเป็นธรรมชาติและราบรื่น โดยนักสื่อความหมายมีความรู้ด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี ได้แก่

1. นายอ้น มนทอง มีความรู้ด้านการดูร่องรอยสัตว์ป่า และประวัติของพื้นที่
2. นายพันธ์ ช่วยชุมชน มีความรู้ด้านพืช การเดินป่า วิถีชีวิตชาวป่า
3. นายสมบูรณ์ ช่วยราชการ มีความรู้ด้านพืช สัตว์ การเดินป่า วิถีชีวิตชาวป่า
4. นายกมล ขุนจันทร์ มีความรู้ด้านพืช สมุนไพร ดูนก การเดินป่า

5. นายประคิษฐ์ ชุมค้วน มีความรู้ด้านพืช สัตว์ การเดินป่า

ระหว่างการเดินทางจะมีการปรึกษากันตลอดเวลาเกี่ยวกับการเลือกเส้นทางที่จะให้เกิดความน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว ทำให้ทราบว่าแต่ละคนมีความคิดเป็นของตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น ยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการพูดจาหยอกล้อกันตลอดการเดินทาง ทำให้บรรยากาศในการเดินป่าเป็นไปด้วยดี ในขณะที่เดียวกันนักสื่อความหมายสามารถสื่อให้นักท่องเที่ยวเห็นความแตกต่างระหว่างป่าอนุรักษ์และป่าบุกรุกได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้นักสื่อความหมายมีความรู้ ความสามารถเต็มเปี่ยมและสามารถจะถ่ายทอดความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ทุกคน แม้ว่าบางคนจะมีความรู้เฉพาะด้าน แต่ก็สามารถหาคำตอบได้ในกลุ่มนักสื่อความหมายในทันที แสดงให้เห็นว่าสมาชิกในชุมชนมีความภาคภูมิใจในการนำเสนอของดีในชุมชน และมีความภาคภูมิใจในทรัพยากรที่มีอยู่ ทำให้เกิดความรู้สึกหวงแหนทรัพยากรในชุมชนของคนด้วย

สำหรับกระบวนการในการรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ของนักสื่อความหมาย จะศึกษาข้อมูลจากคนเฒ่า คนแก่ในชุมชน การมีประสบการณ์ตรง และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร โดยคณะกรรมการฯ จะมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบในการหาข้อมูล และทุกคนจะรับผิดชอบหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่ เพราะเห็นว่าเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวม

และเมื่อมีการประชุมสรุปกระบวนการทำงานและระดมความคิด ทำให้พบว่าข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฯ บางข้อตรงกับข้อเสนอแนะของนักท่องเที่ยว และข้อเสนอแนะบางประเด็นนั้น คณะกรรมการฯ ได้มีการวางแผนเอาไว้แล้ว แต่ยังไม่ได้นำดำเนินการ เนื่องจากความไม่พร้อม แสดงให้เห็นว่าคณะกรรมการฯ มีแนวคิดที่มองกว้าง มองลึก แม้ยังขาดบางประเด็น เช่น ปัญหาขยะ การใช้ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ พบว่าข้อควรปรับปรุงมากที่สุด คือ ป้ายสื่อความหมาย การจัดการ ภูมิ - กติกา เส้นทางฯ และนักสื่อความหมาย ตามลำดับ

จากแนวคิดและมุมมองของคณะกรรมการฯ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น คณะกรรมการเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ใช่การขายสินค้า แต่เป็นการแบ่งปันสิ่งที่ชุมชนมีอยู่ เช่น ธรรมชาติ วัฒนธรรม ที่มีทั้งความเอื้อเพื่อ ความสมเหตุสมผล (ในราคา) และน้ำใจแก่ผู้มาเยือน ไม่ใช่การขายเพื่อหวังผลกำไรสูงสุด หรือมุ่งตามความพอใจของนักท่องเที่ยว โดยจะเห็นได้จากที่คณะกรรมการมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ สำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของกลุ่มและส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและชุมชนน้อยที่สุด นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ยังมีกฎเกณฑ์ของกลุ่ม เพื่อความเป็นระเบียบและให้เกิดความยุติธรรมระหว่างกัน และคณะกรรมการฯ มีความต้องการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของเครือข่ายภายในตำบล เพื่อเป็นการกระจายโอกาส

และรายได้ให้กับหมู่บ้านอื่นด้วย แต่จะทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้เกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และจะใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการบริการนักท่องเที่ยว

ส่วนด้านการรวบรวมข้อมูลนั้น มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบการหาข้อมูลและความรู้ตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคน โดยข้อมูลและความรู้นั้นได้มาจากการสอบถามจากคนเฒ่าคนแก่ การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และประสบการณ์ตรงของสมาชิกในชุมชนเอง ส่วนการคัดเลือกนักท่องเที่ยวจะคัดเลือกจากผู้ที่มีความรู้ในเส้นทางฯ เป็นอย่างดี และสมาชิกในชุมชนมีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของยศ สันตสมบัติ (2544 : 240) ซึ่งพบว่า การที่ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนยังคงอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจนในรูปแบบป่าชุมชน มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชน ออกกฎระเบียบการใช้ป่า และกฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนกำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามกฎของป่าชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีความสำนึกในความเป็นชุมชนสูง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องของผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ทั้งด้านการผลิต แหล่งอาหาร และแหล่งรายได้จากการท่องเที่ยว และศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรแสดงออกอย่างชัดเจนในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิต ในจิตสำนึกของการอนุรักษ์ในรูปแบบวิธีการจัดการป่า จารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในชุมชนใช้ในวัฒนธรรมการผลิต และการจัดการทรัพยากรแสดงให้เห็นชัดเจนว่า สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศชุมชน การสังเกตและสังมประสบการณ์มาหลายชั่วอายุคน ทำให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดันไม้ สมุนไพร ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศตกผลึกเป็นภูมิปัญญา

6. กิจกรรมและผลของกิจกรรมการพัฒนาระบวนการเรียนรู้

จากการสำรวจพื้นที่และแนวคิด/มุมมองของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้ทราบกรอบแนวคิดของสมาชิกในชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงได้จัดกิจกรรมการพัฒนาระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อให้สมาชิกในชุมชนพัฒนาความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และสมาชิกในชุมชนจะได้ประเมินตนเองว่าสามารถจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนเองต่อไปหรือไม่ โดยมีกิจกรรมในการพัฒนาระบวนการเรียนรู้แสดงในตาราง 2 ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ตาราง 2 แสดงกิจกรรมและผลของกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

กิจกรรม	วัน เดือน ปี	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลของกิจกรรม
การอบรมเชิงปฏิบัติการ	9 - 10 ก.พ. 2545	โรงเรียนประชาบำรุง และป่าชุมชนเขาหัวช้าง	สมาชิกในชุมชน จำนวน 28 คน วิทยากร จำนวน 2 คน ผู้สังเกตการณ์ จำนวน 12 คน	1. ผู้เข้าร่วมอบรมมีความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และรูปแบบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น 2. ผู้เข้าร่วมอบรมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันมากขึ้น 3. มีการพัฒนาตนเองในการเป็นนักสื่อความหมายและการถ่ายทอดความรู้แก่นักสื่อความหมายคนอื่น ๆ 4. มีการมองรอบด้านมากขึ้น และนำความรู้ด้านต่าง ๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาปรับใช้อยู่เสมอ
การศึกษาดูงาน	30 เม.ย. - 1 พ.ค. 2545	ตำบลกรูงชิง กิ่งอำเภอหนองปีด้า จังหวัด นครศรีธรรมราช	คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนเขาหัวช้าง จำนวน 9 คน	1. คณะกรรมการฯ มีประเด็นต่าง ๆ ที่จะศึกษาดูงานอยู่แล้ว 2. ผู้ศึกษาดูงาน ได้เรียนรู้เทคนิคและประสบการณ์ตรงในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3. ผู้ศึกษาดูงานนำประสบการณ์ที่ได้มาถ่ายทอดให้กับสมาชิกและปรับใช้กับชุมชนอย่างเหมาะสม
การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	29 - 30 พ.ค. 2545 และ 13 - 14 มิ.ย. 2545	ชุมชนตะโหนด ป่าชุมชนเขาหัวช้างและบริเวณใกล้เคียง บ้านหัวช้าง	คณะกรรมการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	1. คณะกรรมการฯ นำความรู้ ประสบการณ์ที่ได้จากการอบรมฯ และการศึกษาดูงานมาประยุกต์ใช้ 2. คณะกรรมการฯ ได้รับความรู้จากผู้จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3. มีการวิเคราะห์ข้อดี - ข้อเสีย พร้อมหาแนวทางแก้ไขในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครั้งต่อไป 4. มีการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรม	วัน เดือน ปี	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลของกิจกรรม
การจัดเวที	19 ธ.ค. 2545	วัดตะโพมด	สมาชิกในชุมชน	1. สมาชิกในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
ชาวบ้าน	30 ม.ค. 2545	วัดตะโพมด	สมาชิกป่าชุมชนและคณะกรรมการท่องเที่ยว	2. ผู้เข้าร่วมประชุมมีความกล้าแสดงความคิดเห็นและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
	27 ก.พ. 2545	โรงเรียนประชาบำรุง	คณะกรรมการการท่องเที่ยว	3. มีประธานในที่ประชุมคอยควบคุมสถานการณ์และสรุปหาข้อยุติของที่ประชุม
	25 เม.ย. 2545	โรงเรียนประชาบำรุง	คณะกรรมการการท่องเที่ยว	4. บรรยายภาคการประสมมีความผ่อนคลาย ไม่ตึงเครียด
	2 พ.ค. 2545	โรงเรียนประชาบำรุง	ผู้ศึกษาฐาน	5. ผู้เข้าร่วมประชุมนำความรู้ที่ได้จากการสรุปแต่ละวิเคราะห์แต่ละครั้งไปปรับใช้ให้เหมาะสมอยู่เสมอ
	20 พ.ค. 2545	วัดตะโพมด	คณะกรรมการการท่องเที่ยว	
	27 พ.ค. 2545	วัดตะโพมด	คณะกรรมการการท่องเที่ยว และ	
	30 พ.ค. 2545	โรงเรียนประชาบำรุง	คณะกรรมการการท่องเที่ยว และ	
			นักท่องเที่ยว	
	8 มิ.ย. 2545	วัดตะโพมด	คณะกรรมการการท่องเที่ยว	
	14 มิ.ย. 2545	วัดตะโพมด	คณะกรรมการการท่องเที่ยว และ	
			นักท่องเที่ยว	
	20 มิ.ย. 2545	วัดตะโพมด	สมาชิกในชุมชน	

6.1 การอบรมเชิงปฏิบัติการ

6.1.1 กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ

การอบรมเชิงปฏิบัติการได้จัดขึ้นในวันที่ 9 - 10 กุมภาพันธ์ 2545 ณ โรงเรียนประชาบำรุง มีผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 28 คน ซึ่งเป็นตัวแทนของคณะกรรมการท่องเที่ยวฝ่ายต่าง ๆ ของป่าชุมชน สมาชิกป่าชุมชน ตัวแทนผู้นำกลุ่มท่องเที่ยวกลุ่มเขาพระ - เขาหลักไก่อ และตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน โดยมีวิทยากร คือ อาจารย์จิตศักดิ์ พุฒจร จากสำนักวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และคุณเชาวลิต สิทธิฤทธิ์ หัวหน้าโครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตำบลกรุงชิง กิ่งอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน มีกิจกรรมในการอบรมเชิงปฏิบัติการ มีดังนี้

6.1.1.1 วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2545 ได้เริ่มกิจกรรมโดยการให้ผู้เข้าร่วมอบรมระดมความคิดในหัวข้อ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในมุมมองของชุมชน” โดยผู้เข้าร่วมอบรมเห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวจะต้องคำนึงถึงเรื่องการจัดการที่ต้องแบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายบริหาร ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายนักสื่อความหมาย เป็นต้น นักสื่อความหมายควรมีความรู้และมีการปฏิบัติจริง ควรมีการกำหนดจุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยว ส่วนผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว คือ การสูญเสียทรัพยากร จึงควรมีการกำหนดโทษไว้ด้วย และสิ่งที่ผู้เข้าร่วมอบรมต้องการคือความรู้ในแง่ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

หลังจากนั้นวิทยากร คือ อาจารย์จิตศักดิ์ พุฒจร ได้เริ่มกระบวนการอบรม คือการละลายพฤติกรรมโดยให้ทุกคนคบมือแบบพร้อมเพรียงกัน และเชื่อมโยงว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอาศัยความร่วมมือและความพร้อมเพรียงกันของทุกคน และให้ผู้เข้าร่วมฯ ชมวีดิทัศน์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ความยาว 8 นาที โดยมีเนื้อหา ดังนี้ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลกระทบของการท่องเที่ยว แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ และการกำหนดเขตพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หลังจากนั้นวิทยากรบรรยายโดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ระบบการท่องเที่ยว
2. กระแสความต้องการ Ecotourism
3. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. การท่องเที่ยวทุกรูปแบบต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน
5. รายการท่องเที่ยวแบบผสมผสาน
6. ความต้องการของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 10 ประการ

เมื่ออาจารย์จิตศักดิ์ บรรยายจบ วิทยากรอีกท่านคือ คุณเชาวลิต สิทธิฤทธิ์ ได้แนะนำ คณะที่มาด้วย ซึ่งประกอบด้วย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลกรุงชิง และตัวแทนกรรมการ ท้องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตำบลกรุงชิง จากนั้นได้อธิบายแผนภูมิการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนโดยชุมชน ว่าการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจะต้องมาจากความต้องการและการดำเนินการของคนในชุมชน ไม่ใช่จาก นักท่องเที่ยวหรือผู้ประกอบการ โดยมีเป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตไม่ใช่เพื่อตอบสนองทางเศรษฐกิจ และเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงคุณค่ามากกว่าจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หลังจากนั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่าง 2 ชุมชน ในหัวข้อ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชน : การจัดการ”

6.1.1.2 วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2545 มีกิจกรรมในการอบรมครั้งนี้ วิทยากรบรรยายใน หัวข้อ หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ข้อควรคำนึงในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการบริหารจัดการนำเที่ยว/คุณสมบัติมัคคุเทศก์ หลังจากนั้นวิทยากรจากชุมชนกรุงชิงบรรยาย การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของกรุงชิง โดยมีสไลด์ประกอบการบรรยาย

ในช่วงบ่ายมีการปรับกำหนดการอบรม เนื่องจากวิทยากรได้แนะนำให้เปลี่ยนจาก การบรรยายและการประเมินผลในห้องประชุม เป็นการให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทดลองนำเที่ยว ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชน และประเมินผลการอบรมที่สำนักงานป่าชุมชน เพื่อให้ วิทยากรประเมินผู้เข้าร่วมอบรมได้ในระดับหนึ่ง โดยมีกิจกรรมคือ แบ่งกลุ่มผู้เข้าอบรมเป็น 4 กลุ่ม ใช้วิธีการจับฉลากแบบแยกประเภทที่มาของผู้เข้าร่วมอบรมเพื่อให้แต่ละกลุ่มมีความหลากหลาย โดยสามารถแยกผู้เข้าร่วมออกได้เป็น 5 กลุ่มตามสังกัด ดังนี้

1. กลุ่มป่าชุมชนเขาหัวช้าง
2. กลุ่มกรุงชิง
3. กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (ผู้สังเกตการณ์)
4. กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ผู้สังเกตการณ์)
5. กลุ่มอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มเขาพระ- เขาหลักไก่ กลุ่มแม่บ้าน

เมื่อแบ่งกลุ่มแล้ว แต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้เข้าร่วมอบรมซึ่งมาจากที่ต่างกัน และ มีนักสื่อความหมายหลักกลุ่มละ 1 คน ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มที่ 1 นายสมทบ เขียวจีน มีความชำนาญด้านพรรณไม้
2. กลุ่มที่ 2 นายกมล ขุนจันทร์ มีความชำนาญด้านสมุนไพร
3. กลุ่มที่ 3 นายสมบูรณ์ ช่วยราชการ มีความชำนาญด้านวิถีชีวิตในป่า

4. กลุ่มที่ 4 นายอั้น มนทอง มีความชำนาญด้านสัตว์ป่า และวิถีชีวิต

ในป่า

หลังจากนั้น นักสื่อความหมายทยอยพานักท่องเที่ยว (สมมติ) เข้าเดินในเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนทีละกลุ่มจนครบ 4 กลุ่ม และเมื่อกลุ่มใดกลับมาถึงที่สำนักงานป่าชุมชนแล้ว ก็ให้ช่วยกันระดมความคิดเพื่อประเมินนักสื่อความหมาย ว่ามีความสามารถ ข้อดีและข้อควรปรับปรุงอย่างไร รวมทั้งประเมินเส้นทางศึกษาธรรมชาติว่ามีจุดที่น่าสนใจ จุดที่ควรปรับปรุงอย่างไรบ้าง ตลอดจนประเมินผลการอบรมในครั้งนี้ด้วย ประเด็นที่รวบรวมได้จากการระดมความคิดจากกลุ่มต่าง ๆ มีดังนี้

ก. กลุ่มที่ 1

- (1) นักสื่อความหมายอธิบายไม่ชัดเจน และเน้นเฉพาะเรื่องพืชเพราะถนัดด้านเดียว แสดงให้เห็นว่านักสื่อความหมายยังไม่มีความรู้รอบรู้
- (2) นักสื่อความหมายมีความจริงใจและเอาใจใส่ต่อนักท่องเที่ยว
- (3) มีการระวังไม่ให้ส่งเสียงดัง
- (4) มีการแลกเปลี่ยนกันตลอดเส้นทางเกี่ยวกับความรู้เรื่องพืชชนิดต่าง ๆ ทั้งที่มีการเรียกชื่อต่างกันและพืชที่ไม่รู้จัก

ข. กลุ่มที่ 2

- (1) นักสื่อความหมายแนะนำป่าทางเข้าอย่างคร่าว ๆ รวมทั้งบอกกฎเกณฑ์การเดินป่า
- (2) นักสื่อความหมายแนะนำสมุนไพร พืช ไม่สำคัญต่าง ๆ
- (3) มีการหยุดฟังเสียงนกกร้องเป็นระยะ ๆ และอธิบายลักษณะนกที่สำคัญในป่า
- (4) แนะนำจุดต่าง ๆ ที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์
- (5) มีการแทรกข้อคิด/ปรัชญาชีวิต/ความเชื่อของคนท้องถิ่นอยู่เสมอ
- (6) มีกิจกรรมคลายเครียด

ค. กลุ่มที่ 3

- (1) นักสื่อความหมายอธิบายการเป่าไม้ไฟเป็นสัญญาณ เรียกว่า “ลูกร้อง” เพื่อป้องกันการหลงป่า โดยให้เป่าตามสัญญาณที่ตกลงกัน
- (2) มีการอธิบายเรื่องสัตว์และสัญญาณก่อนการเดินทาง
- (3) มีการสนทนาถึงสภาพป่า และอธิบายความเป็นมาของสถานที่
- (4) ขาดการอธิบายตรงจุดสำคัญที่ควรจะอธิบาย เช่น พืชมีพิษ

ง. กลุ่มที่ 4

- (1) นักสื่อความหมายอธิบายได้ชัดเจนทำให้เกิดเข้าใจ โดยใช้ภาษาท้องถิ่น
- (2) มีการอธิบายความเชื่อเรื่องทวดหัวช้าง
- (3) มีการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักสื่อความหมายและนักท่องเที่ยว
- (4) นักสื่อความหมายแย่งกันอธิบาย
- (5) มีการอธิบายทางเสื่อผ่านเชื่อมระหว่างเขาหัวช้างและเทือกเขาบรรทัด

6.1.2 ข้อเสนอแนะและการประเมินผลจากวิทยากร

อาจารย์จิตศักดิ์ พุฒจร ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ชุมชนตะโพนคมมีความเข้มแข็งพอสมควร การรวมตัวของคนเกิดจากใจไม่ใช่การบังคับ การทำงานจึงทำด้วยใจ ไม่ใช่ผลประโยชน์ จึงเป็นการทำงานเพื่อส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว การดำเนินงานที่ทำโดยคนในชุมชน จึงให้ความรู้เรื่องชุมชนได้เป็นอย่างดี มีการวางกฎระเบียบของชุมชน ทำให้การดำเนินงานค่อนข้างเป็นระเบียบและจะส่งผลกระทบต่อชุมชนน้อย เพราะสมาชิกในชุมชนเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขเอง นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงชาวพุทธและชาวมุสลิมเข้าด้วยกัน และให้เกิดริ้วชิ่งกันและกัน ในด้านสภาพพื้นที่ป่านั้นมีที่น่าสนใจ และมีจุดเด่นด้านการสื่อความหมาย ที่จะช่วยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจและรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน

สำหรับการทดลองนำนักท่องเที่ยวเดินในเส้นทางฯ นั้น อาจารย์จิตศักดิ์ ได้ประเมินผลผู้เข้าอบรมซึ่งแยกเป็นข้อดี และข้อควรปรับปรุงได้ดังนี้

6.1.2.1 ข้อดี ได้แก่

ก. การกระจายนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ดีแล้ว และทุกคนสามารถเป็นนักสื่อความหมายได้

ข. ประทับใจการอธิบายของนักสื่อความหมายที่สามารถเชื่อมโยงวิถีชีวิตสัตว์และพืชได้ (การขยายพันธุ์พืชจากการดำรงชีพของสัตว์)

6.1.2.2 ข้อควรปรับปรุง ได้แก่

ก. ควรสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน

ข. ควรแจ้งเรื่องความปลอดภัยก่อนล่วงหน้าให้นักท่องเที่ยวเตรียมตัวให้พร้อม

ค. ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญที่แตกต่างกันควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลในเส้นทางฯ ซึ่งกันและกัน

ง. ควรหาความรู้เรื่องนกเพิ่มเติมเนื่องจากในเส้นทางฯ มีนกหลายชนิด

ส่วนคุณเขาวลิต สิทธิฤทธิ์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชนตะโหมดว่า สมาชิกชุมชนตะโหมดมีการร่วมมือกันเป็นอย่างดี การดำเนินงานของชุมชนตะโหมดมีรากฐานมาจากวัดเป็นสำคัญ จึงเป็นการง่ายที่จะระดมความคิด และกำลังจากคนภายในชุมชน โดยรูปแบบสถานาวัดช่วยเอื้อต่อการบริหารจัดการ อย่างไรก็ดีตาม ต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากภายนอกชุมชนด้วย

นอกจากนี้คุณเขาวลิต สิทธิฤทธิ์ ยังได้ให้ข้อเสนอแนะจากการประเมินผลการทดลองนำนักท่องเที่ยวเข้าเดินในเส้นทางฯ ไว้ดังนี้ นักสื่อความหมายมีความใส่ใจต่อนักท่องเที่ยว มีความนุ่มนวลและมั่นใจ มีการวางตัวที่เหมาะสม รู้จักสังเกตสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างดีทั้งสภาพแวดล้อมและนักท่องเที่ยว และนักสื่อความหมายมีความชำนาญกับป่ามาก แต่ควรจะศึกษาหาความรู้เรื่องระบบนิเวศเพิ่มเติม

6.1.3 การประเมินผลจากผู้เข้าร่วมอบรม

จากการประเมินผลผู้เข้าร่วมอบรม พบว่า ผู้เข้าร่วมอบรมทั้ง 4 กลุ่มมีความเห็นตรงกันในเรื่องการได้รับความรู้และมีความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันมากขึ้น ส่วนประเด็นที่ผู้เข้าร่วมอบรมได้รับแตกต่างกัน ได้แก่ ได้ทราบคุณสมบัติของนักสื่อความหมาย การแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยว โดยต้องมีการวางแผน กำหนดกรอบให้ชัดเจนและต้องมีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเสมอภาค ได้รับความรู้เรื่องการสื่อความหมายและการจัดการของเสีย ได้เรียนรู้จุดบกพร่องในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อนำไปปรับปรุงต่อไป

ในขณะเดียวกัน ผู้เข้าร่วมอบรมได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นในหัวข้อที่อยากเรียนรู้เพิ่มเติมหากมีการอบรมครั้งต่อไป โดยผู้เข้าร่วมอบรมต้องการเรียนรู้เรื่องบทบาทและหน้าที่ของนักสื่อความหมายและคณะกรรมการการท่องเที่ยว และการศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมเรื่องนกและระบบนิเวศ

6.1.4 การประเมินผลการอบรมจากผู้วิจัย

ในการ “การระดมความคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในมุมมองของชุมชน” นั้น ผู้เข้าร่วมอบรมไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร แต่หลังจากวิทยากรจัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมแล้ว ผู้เข้าร่วมอบรมให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ไม่ให้ความร่วมมือ เนื่องจากเป็นคนพุดน้อย

ในด้านประเด็นการซักถาม ผู้เข้าร่วมอบรมมีประเด็นซักถามครอบคลุมหัวข้อสำคัญ ๆ มีการแสดงความคิดเห็นกันอย่างเต็มที่ มีการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาความรู้ซึ่งกันและกัน ประเด็นการซักถามมีดังนี้

1. ประเด็นความขัดแย้ง ปัญหาทางสังคม
2. การจัดการเมื่อมีการศึกษาคุณภาพงาน
3. ราคา ระยะเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละโปรแกรม
4. โปรแกรมการท่องเที่ยว
5. มาตรฐานการจัดการ
6. การป้องกันผลกระทบจากการท่องเที่ยว
7. การพักป่า
8. การจัดการเรื่องอาหาร
9. การจัดการบุคลากร
10. การจัดสรรผลประโยชน์ และการกระจายรายได้

เมื่อเสร็จสิ้นการอบรมในวันแรกแล้ว ผู้เข้าร่วมอบรมยังไม่แยกย้ายกันกลับ แต่มีการพูดคุยกันต่อเล็ก ๆ น้อย ๆ ในประเด็นที่ต่อเนื่องมาจากการอบรม นอกจากนี้ยังมีการจดบันทึกทั้งในเวลาอบรมและในการเสวนานอกรอบ เมื่อมีการแบ่งกลุ่มเพื่อเดินป่า ต่างให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างนักท่องเที่ยวและนักสื่อความหมาย และถกประเด็นเรื่องป้ายสื่อความหมาย มีการให้ความรู้เกี่ยวกับชนิดของนก มีการบอกให้นักท่องเที่ยวจดจำจุดสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ในเส้นทาง รวมทั้งเล่าภูมิปัญญาในการสร้างสะพาน การจับผึ้ง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ว่ามีความเชื่ออย่างไร และระบุพื้นที่ซึ่งเป็นจุดเปราะบางเพราะมีสัตว์อาศัยอยู่ การพูดวิธีเก็บแบบต่าง ๆ ของคนต่างเชื้อชาติ มีการให้นักท่องเที่ยวผ่อนคลาย โดยให้กัมฮิบก้อนหินริมแม่น้ำ พร้อมทั้งบอกความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ในขณะที่เดียวกันสำหรับนักสื่อความหมายบางคน ต้องมีการกระตุ้นการตั้งคำถาม เนื่องจากเขาเพิ่งนำเที่ยวเป็นครั้งแรก ทั้งนี้เมื่อได้รับคำชมทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีกำลังใจและเกิดความเชื่อมั่นในการทำงานต่อไป

6.1.5 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนหลังการอบรมเชิงปฏิบัติการ

หลังจากที่ได้ผ่านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยการอบรมเชิงปฏิบัติการและการระดมความคิดในหัวข้อต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการฯ ได้เกิดการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการนำความรู้ คำแนะนำที่ได้มาประยุกต์ใช้ และการพัฒนาที่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไปได้ในระดับหนึ่ง

จากการสัมภาษณ์บุญชม เพ็ญจรัส รองประธานป่าชุมชน (บุญชม เพ็ญจรัส (สัมภาษณ์), 18 กุมภาพันธ์ 2545) เกี่ยวกับผลกระทบต่อชุมชนที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว พบว่า

“สมาชิกในชุมชนรู้สึกหนักใจกับการท่องเที่ยวที่จะเข้ามา เนื่องจากเข้ามาเร็วเกินไป แต่ก็จะไม่ทำตามใจนักท่องเที่ยว เหตุผลที่จัดทำขึ้นเพื่อเก็บธรรมชาติไว้ให้ลูกหลานและมีสถานวัด ทำให้การดำเนินงานค่อนข้างราบรื่น โดยการติดต่อต้องผ่านคณะกรรมการก่อนที่จะรับนักท่องเที่ยว และมีความกังวลว่าถ้าต้อนรับนักท่องเที่ยวไม่ดียังจะทำให้เกิดความเสียหายได้ แต่ถ้าคณะกรรมการรับรู้ปัญหาพร้อมกันและนำมาปรึกษากันก็จะช่วยให้แก้ปัญหาได้ง่ายขึ้น เมื่อผ่านการอบรม ก็ได้รู้ว่า จะทำการท่องเที่ยวเป็นเชิงธุรกิจไม่ได้” ส่วนวรรณ ชุนจันทร์ ได้กล่าวเมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2545 ว่า “หลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการฝึกอบรมแล้วทำให้รู้ว่าการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง แนวคิดต่าง ๆ ชุมชนมีอยู่แล้ว แต่เมื่อนักศึกษาเข้ามาทำให้มีการขับเคลื่อนได้เร็วขึ้น และการวิจัยนี้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาก” (การติดต่อส่วนบุคคล)

หลังจากกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ คณะกรรมการฯ ได้ร่วมกันจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อที่จะรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาในช่วงงานฝังลูกนิมิตของวัดตะโหมด ในระหว่างวันที่ 5 – 17 เมษายน 2545 ซึ่งคณะกรรมการฯ ถือว่าได้เป็นการทดลองงานไปด้วย โปรแกรมดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.1.5.1 โปรแกรม 1 วัน มี 4 โปรแกรม ราคา 550 บาท/คน ดังนี้

- ก. ศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง เยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรม ชมถ้ำพระและถ้ำครกบด
- ข. ศึกษาเส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตกลานหม่อมจ้อย ชมห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ
- ค. ชมความงามของน้ำตกท่าช้าง เยี่ยมชมกลุ่มเกษตรกรทำนา
- ง. ชมวนเกษตร และเยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรม

6.1.5.2 โปรแกรม 2 วัน 1 คืน มี 2 โปรแกรม ราคา 990 บาท/คน

- ก. เยี่ยมชมห้องสมุด ศึกษาเส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตกลานหม่อมจ้อย กิจกรรมกลางคืน ชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง เยี่ยมชมกลุ่มเกษตรกรทำนา
- ข. ชมความงามน้ำตกท่าช้าง กิจกรรมวิถีชีวิตชาวตะโหมด ชมวนเกษตร ชมถ้ำพระและถ้ำครกบด

6.1.5.3 โปรแกรม 3 วัน 2 คืน มี 1 โปรแกรม ราคา 1,400 บาท/คน

- ก. วันที่ 1 เยี่ยมชมห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ ศูนย์วัฒนธรรม ชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง และเส้นทางประวัติศาสตร์
- ข. วันที่ 2 พักที่โคกหน้าผาด ผ่านห้วยแถม วังช้างตาย ลานประ เคา่น้ำรอบสองแพรก ชมการสาธิตการจับกบ และวิถีชีวิตชาวป่า

ก. วันที่ 3 ชมความงามของน้ำตกคลองโต๊ะอ่าง และน้ำตกผาแดง (ชื่อไม่เป็นทางการ) มีการเดินทางผ่านสันปันน้ำและเดินข้ามลำธารกว่า 20 ครั้ง จนถึงบ้านในตระ เดินทางกลับทางจังหวัดตรัง

และเมื่อใกล้วันงานฝังลูกนิมิต ได้มีการปรับโปรแกรมการท่องเที่ยวอีกครั้ง โดยมีการกำหนดวันที่ในแต่ละโปรแกรม เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เลือกวันที่ท่องเที่ยวได้ตามความสนใจ โดยโปรแกรมที่ใช้ในการท่องเที่ยวมีดังนี้

1. วันที่ 6, 9 และ 12 เมษายน 2545 ฟังบรรยายสรุปเกี่ยวกับกิจกรรมสถานานวัด ชมห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ เทียนน้ำตกท่าช้าง
2. วันที่ 7, 10 และ 16 เมษายน 2545 ชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง ชมถ้ำพระ ถ้ำครกบด
3. วันที่ 8 และ 11 เมษายน 2545 เทียนน้ำตกลานหม่อมจ้อย เยี่ยมชมกลุ่มเกษตรกรทำนา ชิมน้ำพริกทำมัง
4. วันที่ 9 – 10 เมษายน 2545 ฟังบรรยายสรุปเกี่ยวกับกิจกรรมสถานานวัด ชมเส้นทางศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง ชมถ้ำพระ ถ้ำครกบด
5. วันที่ 11 – 12 เมษายน 2545 ฟังบรรยายสรุปเกี่ยวกับกิจกรรมสถานานวัด เทียนน้ำตกลานหม่อมจ้อย เยี่ยมชมกลุ่มเกษตรกรทำนา ชิมน้ำพริกทำมัง
6. วันที่ 9 – 11 เมษายน 2545 เส้นทางประวัติศาสตร์บ้านในตระ

ทั้งนี้ในการแบ่งงานเรื่องท่องเที่ยววันนั้น มีการพิจารณามอบหมายงานให้เหมาะสมกับคน โดยสอบถามความสมัครใจและความพอใจของแต่ละคนด้วย (สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์กา (สัมภรณ์), 16 เมษายน 2545)

จะเห็นได้ว่า หลังจากผ่านการอบรมแล้ว คณะกรรมการฯ เกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองในการเป็นนักสื่อความหมาย และพยายามปฏิบัติตามข้อเสนอแนะต่าง ๆ ตามที่ได้มีการเสนอแนะไว้ มีการถ่ายทอดความรู้ในเส้นทางเดินป่าให้กับนักสื่อความหมายคนอื่น ๆ ที่ยังมีข้อมูลและความรู้ในเส้นทางไม่มาก โดยการผลัดกันเป็นนักสื่อความหมายและนักท่องเที่ยว เพื่อให้ผู้ที่มิหน้าที่เป็นนักสื่อความหมายได้ทดลองปฏิบัติหน้าที่เหมือนกับตอนที่มิหน้าที่ท่องเที่ยวจริง ๆ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างคนต่างวัยและคนวัยเดียวกัน

นอกจากนั้นยังมีการบริหารจัดการกับจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ โดยได้กำหนดให้แบ่งกลุ่มบรรยายกลุ่มละ 2 คน ต่อ นักท่องเที่ยว 8 คน โดยนักสื่อความหมายจะมีผู้ช่วย 1 คน ซึ่งผลัดกันให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ยังมีการนำความรู้ที่ได้จากการอบรมมาใช้ในการต้อนรับคณะดูงานที่มาจากจังหวัดนราธิวาสเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2545 มีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในด้านการจัดการคนและพาหนะ อีกทั้งคณะกรรมการฯ ยังนำข้อมูลจากผู้วิจัยสรุปให้จากการประชุมมาเป็นฐานในการทำงานคือ ให้ความสำคัญกับป้ายสื่อความหมาย เส้นทางฯ การถ่ายทอดความรู้ การปฐมพยาบาลเบื้องต้น การบันทึกภาพพันธุ์ไม้/พันธุ์สัตว์ เพื่อรวบรวมรายชื่อ เป็นต้น

นอกจากนี้คณะกรรมการฯ พยายามนำความรู้ที่ได้มาปรับใช้อยู่เสมอ ทุกครั้งที่มีการประชุมและมีข้อเสนอแนะ คณะกรรมการฯ จะนำข้อเสนอแนะนั้นมาใช้ มีการพิจารณาอย่างรอบด้านมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการพูดถึงเรื่องอื่น ๆ นอกจากโปรแกรมการท่องเที่ยว คือ เรื่องอาหาร การจัดสรรผลประโยชน์ ทำให้สมาชิกมีกรอบแนวคิดที่กว้างขึ้น ไม่ใช่คิดแตจะนำเที่ยวอย่างเดียว บทเรียน/โปรแกรมที่ได้จากวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2545 ทำให้คณะกรรมการฯ ได้ตระหนักถึงจุดอ่อนและข้อบกพร่องของตนเองมากยิ่งขึ้น และนำไปพัฒนาปรับปรุงงานต่อไป โดยมีการเอาจุดอ่อนของแต่ละคนจากการทำงานที่ผ่านมาอภิปรายร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการชี้แจงรายละเอียดค่าใช้จ่ายในแต่ละรายการให้สมาชิกทราบ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความชัดเจน โปร่งใสในการทำงาน

6.2 การศึกษาดูงาน

6.2.1 กิจกรรมการศึกษาดูงาน

เมื่อผู้วิจัยจัดเตรียมการศึกษาดูงาน ข้าราชการศึกษาดูงานทำให้คณะกรรมการฯ เกิดความกระตือรือร้นมาก จากการพูดคุยกับสมเกียรติ บัญชาพัฒนาศักดิ์ (การติดต่อส่วนบุคคล) เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2545 และวันที่ 14 มีนาคม 2545 พบว่าคณะกรรมการฯ คาดหวังไว้ว่าจะนำความรู้จากการศึกษาดูงานมาพัฒนางานของชุมชน และคัดเลือกคนที่มีความสามารถในการเป็นนักสื่อความหมายได้เป็นผู้ศึกษาดูงาน โดยสนใจศึกษาเรื่องที่พิก กิจกรรม การสื่อความหมาย เส้นทางศึกษาธรรมชาติ และสื่อต่าง ๆ ที่ใช้ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และการบริหารจัดการ

อนึ่ง คณะกรรมการมีกำหนดการประชุมร่วมกันก่อนไปศึกษาดูงาน เนื่องจากต้องการช่วยกันระดมความคิดเกี่ยวกับหัวข้อและประเด็นที่จะศึกษาดูงาน เพื่อให้การดูงานครั้งนี้เกิดประโยชน์สูงสุด ประเด็นการศึกษาดูงานที่คณะกรรมการฯ ต้องการและได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2545 มีดังนี้

6.2.1.1 เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ศึกษาในเรื่อง การใช้ประโยชน์จากของป่า ป้ายสื่อความหมาย แผนที่ และอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในการเดินทาง

6.2.1.2 การประสานงาน ศึกษาในเรื่อง การประสานงานระหว่างกลุ่มในชุมชน และ แหล่งทุน (การติดต่อ) เครือข่ายการท่องเที่ยว

6.2.1.3 แหล่งท่องเที่ยว ศึกษาในเรื่อง ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว การจัดสรรและ การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว

6.2.1.4 งานบริการ ศึกษาในเรื่อง กิจกรรมกลางคืน ของที่ระลึก พาหนะ

6.2.1.5 การจัดการ ศึกษาในเรื่อง อาหารทั้งในแหล่งท่องเที่ยวและในเส้นทางศึกษา ธรรมชาติ ฝ่ายสัมภาระ ที่พัก การรักษาความปลอดภัยและการรักษาพยาบาล

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เพิ่มเติมประเด็นดูงานต่าง ๆ ที่คิดว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์ ต่อคณะกรรมการฯ โดยได้ปรึกษาและขอความคิดเห็นตกลงร่วมกันของคณะกรรมการฯ ก่อน ประเด็นเพิ่มเติม มีดังนี้

1. กฎเกณฑ์ ศึกษาในเรื่อง ค่าบริการ (ต้นทุนของค่าบริการ การกำหนดราคา) กฎเกณฑ์สำหรับนักท่องเที่ยว
2. การประสานงาน ศึกษาในเรื่อง การรับนักท่องเที่ยว (การติดต่อและคัดเลือก นักท่องเที่ยว)
3. งานบริการ ศึกษาในเรื่อง การคัดเลือกผู้นำเที่ยว
4. การจัดการ ศึกษาในเรื่อง ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยว

เชิงนิเวศ การจัดสรรผลประโยชน์ (ข้อตกลงต่าง ๆ)

ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการกำหนดจำนวนและรายชื่อผู้ไปศึกษาดูงานด้วย ปรากฏว่า ผู้ที่ได้ไปศึกษาดูงานมีจำนวน 9 คน เนื่องจากข้อจำกัดทั้งด้านงบประมาณ ยานพาหนะ และ ความสะดวกของสมาชิกในชุมชน โดยการคัดเลือกบุคคลที่ไปศึกษาดูงานนี้ได้คัดเลือกผู้ที่เป็นแกนนำ ในฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เก็บข้อมูลได้มากที่สุด และคัดเลือกจากความพร้อม และความสมัครใจ ของผู้ศึกษาดูงานด้วย ได้มีการกำหนดตัวผู้รับผิดชอบเก็บข้อมูลในแต่ละประเด็น แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ศึกษาดูงานสามารถหาข้อมูลอื่น ๆ ได้ด้วย ไม่เฉพาะประเด็นที่ตนเองรับผิดชอบอยู่เท่านั้น รายชื่อผู้ศึกษาดูงานและหน้าที่รับผิดชอบ มีดังนี้

1. นายจรัญ ราชราวี รับผิดชอบเรื่องพาหนะ
2. นางสาวชื่นกมล ขุนจันทร์ รับผิดชอบเรื่องอาหารและที่พัก
3. นางสาวยุพา วังรัมย์ รับผิดชอบเรื่องของที่ระลึกและนักสื่อความหมาย

4. นายสมเกียรติ ปัญญาพัฒนศักดิ์ รับผิดชอบเรื่องเส้นทางศึกษาธรรมชาติ
กฎเกณฑ์ การประสานงาน แหล่งท่องเที่ยว ปัญหาและอุปสรรค และการจัดสรรผลประโยชน์
(ข้อตกลงต่าง ๆ)

5. นายแก้ว ปิ่นสุวรรณ รับผิดชอบเรื่องสัมภาระและการรักษาความปลอดภัย

6. นายคล่อง อาศัย รับผิดชอบเรื่องสัมภาระและการรักษาความปลอดภัย

7. นางพันธ์ ช่วยราชการ รับผิดชอบเรื่องกิจกรรมกลางคืนและการรักษาพยาบาล

8. นายบัญชา อาศัย รับผิดชอบเรื่องเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

9. นายเต็ม ทองมน รับผิดชอบเรื่องการรักษาความปลอดภัย

ในการประชุมครั้งนี้ผู้วิจัยได้แจ้งกำหนดการกิจกรรมศึกษาดูงานกรุงชิง เพื่อให้ผู้ศึกษา
ดูงานได้รับทราบและเตรียมความพร้อมในการเดินทาง โดยมีกำหนดการดังต่อไปนี้

วันที่ 30 เมษายน 2545

09.00 น. ออกเดินทางจากตะโหมด

11.00 น. รับประทานอาหารกลางวันที่กรุงชิง

13.00 น. ซักถามประเด็นศึกษาดูงาน ที่องค์การบริหารส่วน

ตำบลกรุงชิง

19.30 น. นักศึกษามหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ อธิบายการจัดทำ

เส้นทางศึกษาธรรมชาติ

20.00 น. ร่วมสนุกกับรางวัลเวียนครก

วันที่ 1 พฤษภาคม 2545

05.30 น. ชมทะเลหมอก

10.00 น. เดินเส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตกกรุงชิง

15.00 น. เดินทางกลับตะโหมด

กิจกรรมการศึกษาดูงานในครั้งนี้มีการแนะนำกิจกรรมการท่องเที่ยวตำบลกรุงชิงและให้
ผู้ศึกษาดูงานได้ซักถามแลกเปลี่ยนประเด็นต่าง ๆ โดยมีผู้เข้าร่วมจากชุมชนกรุงชิง ได้แก่ ประธาน
กรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการบริหาร ผู้นำและนักสื่อความหมาย
ทางธรรมชาติ รวมทั้งสิ้น 10 คน เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย สำนักงาน
กรุงเทพฯ จำนวน 1 คน และเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย จังหวัดเพชรบุรี
จำนวน 1 คน ซึ่งมาประสานงานเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน ประเด็น
ศึกษาเรียนรู้ มีดังนี้

1. การจัดการในภาพรวม/การคัดเลือกคณะกรรมการ
2. การประสานงานระหว่างกลุ่มต่าง ๆ /เครือข่ายการท่องเที่ยว
3. ที่มาของงบประมาณ/การจัดสรรปันส่วน
4. ค่าตอบแทนของนักสื่อความหมายและผู้ประสานงาน
5. การแบ่งงานในแต่ละกลุ่ม
6. การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว
7. การจัดการด้านยานพาหนะ
8. การคัดเลือกนักสื่อความหมาย
9. การใช้ประโยชน์จากของป่าขณะเดินป่า
10. การจัดการด้านลูกหาบ (ราคา น้ำหนัก ระยะทาง)
11. การรักษาความปลอดภัย
12. การเตรียมตัวของนักท่องเที่ยวและอุปกรณ์สำหรับการเดินป่า
13. การจัดการของที่ระลึก
14. การจัดการเรื่องอาหาร
15. การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า
16. การจัดการของเสีย

ส่วนกิจกรรมในช่วงกลางคืนนั้น นอกจากผู้เข้าร่วมทุกคนได้ร่วมกันสนุกสนานกับรำวงเวียนครกแล้ว ผู้ศึกษาดูงานยังได้รับความรู้เรื่องการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติจากนักศึกษาสาขาวิชาการจัดการท่องเที่ยว สำนักวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ซึ่งบรรยายเรื่องการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ พร้อมกับแสดงแบบจำลองของเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่ได้มีการออกแบบไว้แล้วให้ผู้ศึกษาดูงานได้ศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติของป่าชุมชนต่อไป ส่วนกิจกรรมในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 นั้น มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นรายบุคคลกับนักสื่อความหมายตลอดการเดินทาง

เมื่อเสร็จสิ้นการดูงาน ได้มีการนัดเพื่อประชุมสรุปผลในการดูงาน โดยนัดประชุมในวันที่ 2 พฤษภาคม 2545 เวลา 13.30 น. ณ โรงเรียนประชาบำรุง ซึ่งมีประเด็นที่ใช้ในการประชุมสรุปผลดูงาน ดังนี้

1. ผู้ศึกษาดูงานวิเคราะห์ความครบถ้วน ตรงประเด็น ตรงตามความต้องการของ

ผู้ศึกษาดูงาน

2. ผู้ศึกษาคูงานวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบล
กรุงชิง
3. ผู้ศึกษาคูงานวิเคราะห์การนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพ
ของชุมชนตะโหมค
4. ผู้ศึกษาคูงานวิเคราะห์ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาคูงานได้รับและสามารถนำไปใช้ได้
จริง
5. ผู้ศึกษาคูงานวิเคราะห์ตัวผู้ศึกษาคูงานในแง่ความใส่ใจ ความพร้อมเพรียง
การเก็บข้อมูล การบันทึกข้อมูล การให้ความร่วมมือ
6. ร่วมกันระดมความคิดเห็น รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความรู้และ
ประสบการณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกรุงชิง

ผลการระดมความคิดเพื่อสรุปประเด็นที่ได้จากการศึกษาคูงาน โดยการรวบรวมข้อมูล
ของผู้ศึกษาคูงาน เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2545 มีดังนี้

ก. ที่มาของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกรุงชิง เกิดจากการพูดคุยกัน
ในรูปแบบของสภาภาพแฟเรื่องการแข่งขันทรัพยากรภายในชุมชน จนในที่สุดเกิดเป็นเครือข่าย
การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลขึ้น

ข. การประสานงาน มีการประสานงานทั้งจากองค์กรภายนอก ซึ่งได้แก่
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มหาวิทยาลัย
วลัยลักษณ์ (มวล.) และองค์กรภายในท้องถิ่นเอง คือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน จำนวน 10 กลุ่ม

ค. ผลประโยชน์ ได้รับงบประมาณมาจากองค์การบริหารส่วนตำบล และมี
จัดสรรงบประมาณเมื่อสิ้นปีงบประมาณ ต้นทุนของค่าบริการที่นักท่องเที่ยวต้องจ่ายรวมค่าใช้จ่าย
ทั้งหมดกับเงินที่จ่ายให้กองกลาง (ผลกำไร) ส่วนค่าตอบแทนแก่นักสื่อความหมายนั้น ข้อมูลที่ได้
ยังไม่ชัดเจน

ง. การแบ่งงาน แต่ละกลุ่มมีการแบ่งงานกัน โดยอิสระ

จ. โปรแกรมการท่องเที่ยว มีการประเมินแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละหมู่บ้านและ
ทดลองจัด แล้วนำมาจัดโปรแกรมร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้

ฉ. ของที่ระลึก ยังไม่เป็นรูปธรรม ส่วนใหญ่เป็นไปตามฤดูกาล และเป็น
ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มแม่บ้านในแต่ละหมู่บ้าน

ช. ปัญหาเรื่องขยะ มีการคุยกฤกคึกกาให้ชัดเจนแก่นักท่องเที่ยว

ข. การเตรียมตัวของนักท่องเที่ยวเดินป่า ต้องมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ รวมทั้งอุปกรณ์การเดินป่าต่าง ๆ

ฅ. การจัดการอาหาร มีรายการอาหารท้องถิ่น ฝ่ายสัมภาระรับผิดชอบของหนัก ๆ ส่วนนักท่องเที่ยวเป็นฝ่ายแบกสัมภาระของตนเอง

ฉ. นักสื่อความหมาย ทำด้วยความสมัครใจและเห็นความสำคัญของธรรมชาติ แต่ต้องผ่านการอบรมและจะต้องมีผู้นำที่กล้าตัดสินใจ ห้ามแสดงอาการหวาดวิตกต่อหน้านักท่องเที่ยว

ค. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ ควรมีการอธิบายให้เห็นความแตกต่าง และความหลากหลายของระบบนิเวศในลักษณะและฤดูกาลต่าง ๆ และควรใช้ภาษาถิ่น การใช้ประโยชน์จากของป่าต้องคำนึงถึงสถานการณ์และเลือกใช้เฉพาะพืชบางชนิดเท่านั้น

ง. นักท่องเที่ยว รับผิดชอบละ 3 กลุ่ม และจะเชื่อกว่ามีโรคประจำตัวหรือไม่ก่อนออกเดินทาง

จ. ยานพาหนะ มีทั้งรถส่วนตัวของนักท่องเที่ยวและรถบริการ โดยค่ารถบริการจะไม่คิดรวมในค่าทัวร์ และควรมีการประกันภัยให้นักท่องเที่ยว

ฉ. อุปกรณ์ที่ควรมีไว้เพื่อใช้ในการเดินป่า ได้แก่ เข็ม ค้าย เขือก ผ้าก๊อช ผ้าอนามัย ยานวดม่อนคลายกล้ามเนื้อ

ส่วนประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์เพิ่มเติมของผู้ศึกษาดูงาน มีดังนี้

ก. กฎเกณฑ์การรับนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะต้องปฏิบัติตามข้อตกลงและกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเคร่งครัด

ข. วิธีการรับนักท่องเที่ยว ติดต่อผ่านศูนย์ประสานงาน โดยกำหนดจำนวนกลุ่มต่อเดือน

ค. กิจกรรมกลางคืน มีความสร้างสรรค์ และสร้างความสนิทสนมแก่นักท่องเที่ยว

ง. นักสื่อความหมาย มีความสามารถและผ่านการคัดเลือกอย่างเหมาะสมแล้ว

จ. การรักษาความปลอดภัย มีการตักเตือน ดูแลเอาใจใส่นักท่องเที่ยวอยู่เสมอ

ฉ. ที่พัก มีการเตรียมความพร้อมด้านที่พักเป็นอย่างดี

ช. การจัดสรรผลประโยชน์ แบ่งให้กลุ่มต่าง ๆ คือ นักสื่อความหมาย ผู้จัดการอาหาร ฝ่ายที่พัก ลูกหาบ เจ้าของพาหนะ แต่การจัดสรรผลประโยชน์ให้นักสื่อความหมายยังไม่มี ความชัดเจน

ซ. รูปแบบการประชาสัมพันธ์ มีทั้งการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานภายนอก ซึ่งได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัย

วลัยลักษณ์ และองค์กรอื่น ๆ และการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มท่องเที่ยวเอง รวมทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล

ฉ. ฝ่ายสัมภาระ ควรทำหน้าที่ของตนเอง แต่การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบยังไม่ชัดเจน

ญ. รายการอาหาร มีความซ้ำซ้อน เนื่องจากขาดการประสานงานในการแบ่งหน้าที่กันจัดทำอาหารแต่ละมื้อ นอกจากนี้คุณภาพอาหารไม่เหมาะสมกับราคาและกิจกรรมที่ต้องใช้พลังงานมาก

ฎ. ปัญหา/อุปสรรค กิจกรรมบางอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น กิจกรรมร่ำวงเวียนครก เนื่องจากปัจจุบัน การร่ำวงเวียนครกไม่ได้เป็นการละเล่นพื้นบ้านอีกแล้ว แต่เป็นการนำมาแสดงให้นักท่องเที่ยวชมเท่านั้น

ฏ. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ มีประเด็น ดังนี้

(1) วิธีการสื่อความหมาย เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการให้รายละเอียด รวมทั้งการใช้ประโยชน์ในเส้นทาง แต่นักสื่อความหมายยังขาดความมั่นใจอยู่บ้าง

(2) นักสื่อความหมายวางตัวอย่างเป็นกันเอง

(3) นักสื่อความหมายควรแต่งกายเหมือนกันและทุกคนต้องมีบัตรประจำตัว

(4) การจัดทำเส้นทางเส้นทางศึกษาธรรมชาติด้วยทางลาดปูนซีเมนต์ เป็น

การทำลายระบบนิเวศ

(5) ควรมีป้ายบอกทาง และบอกระยะทางก่อนการเดินในเส้นทางฯ

(6) ป้ายให้ความรู้เรื่องพืช ควรบอกเฉพาะชื่อ ส่วนคำอธิบายนั้น

ให้นักสื่อความหมายอธิบายเอง

(7) อุปกรณ์ช่วยในการเดินยังมีให้ใช้ไม่ทั่วถึง ไม่มีการแจ้งให้ทราบ

ล่วงหน้า และไม่แนะนำวิธีการใช้

(8) การจัดการ ไม่ระวังเรื่องเสียง ไม่บอกรายละเอียดระยะทาง ไม่แนะนำ

ชื่อนักสื่อความหมาย

6.2.2 การประเมินผลการศึกษาดูงานจากผู้เข้าร่วมการศึกษาดูงาน

ผู้เข้าร่วมศึกษาดูงานได้ร่วมกันรวบรวมความคิดเห็น วิเคราะห์และประเมินผลที่ได้จากการศึกษาดูงาน โดยมีประเด็น ดังต่อไปนี้

6.2.2.1 ความครบถ้วน ตรงประเด็น ตรงตามความต้องการของผู้ศึกษาดูงาน พบว่า

ข้อมูลที่ได้ค่อนข้างครบถ้วนตามความต้องการ แต่เรื่องของที่ระลึกยังไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากการท่องเที่ยวตำบลกรุงชิงไม่ได้จำหน่ายของที่ระลึก และไม่ได้เน้นในเรื่องนี้มากนัก จึงไม่สามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการจัดการได้

6.2.2.2 วิเคราะห์ข้อดี – ข้อเสียของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลกรุงชิง

ก. ข้อดี

- (1) มีการจัดการแบบเครือข่าย
- (2) มีการประสานงานกับองค์กรต่างๆ
- (3) มีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ได้ดี
- (4) นักสื่อความหมายทำหน้าที่ได้ดี สามารถถ่ายทอดได้ดี ทำให้ได้ข้อมูล

ค่อนข้างครบถ้วน

- (5) กิจกรรมนันทนาการมีความสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความสนิทสนมและสนุกสนาน

สนาม

- (6) มีการเตรียมที่พักอย่างดี สะอาด สะดวก สบาย
- (7) อุปกรณ์ที่ใช้ในการเดินป่ามีความพร้อม และสามารถนำมาใช้ได้ทันที
- (8) การต้อนรับมีลักษณะอบอุ่นและเป็นกันเอง
- (9) ทีมงานร่วมมือกันเป็นอย่างดี

ข. ข้อเสีย

- (1) การจัดมื้ออาหารมีรายการอาหารที่ไม่เหมาะสมกับกิจกรรมที่ต้องใช้พลังงานมาก
- (2) เส้นทางไม่เป็นธรรมชาติ มีการตัดแปลงและพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

มากเกินไป เป็นการทำลายระบบนิเวศ

- (3) การเข้าถึงพื้นที่เป็นไปอย่างยากลำบาก
- (4) การวางแผนเรื่องการจัดเวลาและโปรแกรมการท่องเที่ยว ยังไม่ดีเท่าที่ควร
- (5) ป้ายที่ใช้สื่อความหมายในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ มีความเป็นธรรมชาติ

แต่เป็นป้ายที่ไม่อยู่ในระดับสายตา มีความกลมกลืนกับธรรมชาติมากเกินไป ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ได้สังเกต หากไม่มีนักสื่อความหมายคอยบอก อาจทำให้ละเลยข้อมูลนั้น ๆ ไป

6.2.2.3 การนำข้อดี – ข้อเสียของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลกรุงชิง มาประยุกต์ใช้ให้

เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของชุมชนตะโหมด แบบอย่างที่สามารถนำไปปรับใช้กับชุมชนตะโหมด ได้แก่ เรื่องการจัดการ การประสานงาน การประชาสัมพันธ์ นักสื่อความหมาย ที่พัก กิจกรรมนันทนาการ อุปกรณ์การเดินป่า การต้อนรับและการร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชนและทีมงาน ส่วนข้อเสียเป็นบทเรียนที่ต้องวิเคราะห์เพื่อใช้เป็นข้อควรระวังมิให้เกิดขึ้นหรือให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด

6.2.2.4 ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาดูงานได้รับและสามารถนำไปใช้ได้จริง พบว่า ข้อมูลที่ได้สามารถนำมาปรับใช้กับชุมชนตะโหนดได้ คือ สื่อประชาสัมพันธ์ อุปกรณ์การเดินป่า ป้ายสื่อความหมาย แผนที่ กิจกรรมกลางคืน ที่พัก นักสื่อความหมาย อาหาร การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว และการคืนต้นไม้สู่ป่า

6.2.2.5 ความใส่ใจ ความพร้อมเพรียง ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลและการบันทึกข้อมูลของผู้เข้าร่วมการศึกษาดูงาน วิเคราะห์ได้ดังนี้

ก. เนื่องจากไม่ได้มีการถามอย่างจริงจังเท่าที่ควร ทำให้ได้ข้อมูลที่น้อยกว่าที่ควรจะเป็น

ข. นักสื่อความหมายคิดว่าผู้ศึกษาดูงานเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญอยู่แล้ว

จึงไม่ให้อธิบายมากนัก ทำให้ผู้ศึกษาดูงานได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน

ค. ข้อมูลส่วนใหญ่ได้จากการซักถามในที่ประชุมที่องค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนข้อมูลอื่น ๆ ได้จากการถามเป็นการส่วนตัว

ง. ผู้ศึกษาดูงานทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงกิจกรรม

กลางคืน

6.2.3 การประเมินผลการศึกษาดูงานจากผู้วิจัย

6.2.3.1 การกำหนดวันดูงาน พิจารณาเลือกวันที่คนส่วนใหญ่สามารถเดินทางได้ และใช้เวลาพักดูบรรยายหรือกินนันทนาการได้ว่าเป็นวันที่ 30 เมษายน - 1 พฤษภาคม 2545 ทำให้เห็นว่าคณะกรรมการฯ มีความรอบคอบและต้องการให้มีตัวแทนสามารถไปดูงานได้มากที่สุด และต้องเป็นผู้ที่ต้องการไปศึกษาดูงานจริงๆ มิใช่ไปเพื่อพักผ่อนสนุกสนาน

6.2.3.2 ประเด็นการศึกษาดูงาน ส่วนใหญ่ครอบคลุมหัวข้อเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศพอสมควร แม้ว่าจะมองข้ามบางประเด็น เช่น เรื่องการสื่อความหมาย ที่พัก กิจกรรมสื่อที่ใช้ในเส้นทางฯ เส้นทางฯ การบริหารจัดการ งบประมาณ จากการได้มีประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวมาบ้างทั้งในช่วงการอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงานจากชุมชนอื่น และการจัดการนักท่องเที่ยวในช่วงงานฝังลูกนิมิต ทำให้คณะกรรมการฯ เห็นข้อบกพร่องของตนเอง และพยายามแสวงหาข้อมูลที่ยังไม่ครบถ้วนมาเพิ่มเติมให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และเมื่อผู้วิจัยเสนอประเด็นดูงานเพิ่มเติม ทำให้ได้รับประเด็นศึกษาดูงานครบถ้วนยิ่งขึ้น

6.2.3.3 การแบ่งความรับผิดชอบในการเก็บข้อมูล มีการกำหนดตัวบุคคลให้เหมาะสมกับการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการไปดูงานครั้งนี้ให้มากที่สุด

6.2.3.4 การมีส่วนร่วมของผู้ศึกษาดูงาน ทุกคนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ตรงต่อเวลา ปฏิบัติตามกฎของนักสื่อความหมาย ช่วยเก็บข้อมูลและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่ง

กันและกัน บรรยากาศโดยทั่วไปมีความสนุกสนานและเป็นกันเอง ผู้ศึกษาคูงานให้ความร่วมมือในการสนทนา อาหาร ตลอดจนเส้นทางฯ นับว่าเป็นการแบ่งเบาภาระของนักสื่อความหมายได้ระดับหนึ่ง ทำให้เห็นว่าผู้ศึกษาคูงานไม่ได้แบ่งแยกว่าตนเป็นนักท่องเที่ยวนัก/ผู้ศึกษาคูงาน และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทั้งเจ้าภาพและผู้ศึกษาคูงานมีความสนิทสนมกันมากยิ่งขึ้น

6.2.3.5 วิธีการหาข้อมูล ผู้ศึกษาคูงานช่วยกันซักถามประเด็นเพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด ผู้ศึกษาคูงานบางคนที่มีส่วนร่วมในการซักถามประเด็นน้อย เนื่องจากบุคลิกส่วนตัวเป็นคนพูดน้อย ต้องใช้เวลาในการปรับตัวสร้างความสนิทสนมอยู่บ้าง แต่สังเกตได้ว่าหลังจากผ่านกิจกรรมสนทนาแล้ว ทุกคนมีความสนิทสนมกับสมาชิกชุมชนกรุงชิงมากขึ้น ส่วนการเก็บข้อมูลใช้ทั้งการบันทึกภาพและการจดบันทึก

6.3 การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ได้มีการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเต็มรูปแบบจำนวน 2 ครั้ง และมีการประเมินการทำงานของตนเองหลังจากผ่านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มาแล้ว และให้นักท่องเที่ยวประเมินการทำงานของคณะกรรมการฯ เมื่อวันที่ 29 - 30 พฤษภาคม 2545 และวันที่ 13 - 14 มิถุนายน 2545 ทั้งนี้ก่อนการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเต็มรูปแบบนั้น คณะกรรมการฯ ได้มีประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาบ้างแล้วในโอกาสต่าง ๆ เช่น การมีผู้มาศึกษาคูงาน การต้อนรับนักท่องเที่ยวในช่วงงานฝังลูกนิมิต เป็นต้น

โดยจากการทดลองนำเที่ยวซึ่งเป็นเหมือนการหาประสบการณ์ของชุมชน ก่อนที่จะมีการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเต็มรูปแบบนั้น พบว่า คณะกรรมการฯ มีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้านการจัดการคนและยานพาหนะ มีการนำความรู้จากการอบรมมาปรับใช้ในการรับนักท่องเที่ยว มีการแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวและแยกนักสื่อความหมายไปตามกลุ่มต่าง ๆ ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้อย่างทั่วถึง ในการสื่อความหมาย มีการพัฒนาจากการเดินครั้งแรก ๆ ในหลาย ๆ ด้าน เช่น การแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยว การพูดคุยระหว่างนำเที่ยว การกำหนดจุดบรรยาย การหาวิธีการเพื่อสร้างความเพลิดเพลินให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นต้น และจากการพูดคุยกับนักสื่อความหมายพบว่ามีความภาคภูมิใจในการนำเสนอของดีของชุมชน และสามารถทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจได้ (เช่น กมล ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 10 เมษายน 2545) ส่วนในการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเต็มรูปแบบนั้น มีรายละเอียดกิจกรรมดังนี้

6.3.1 การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 1 วันที่ 29 - 30 พฤษภาคม 2545

6.3.1.1 กิจกรรม

ก. โปรแกรมการเดินทาง

(1) วันที่ 29 พฤษภาคม 2545

13.00 น. บรรยายสรุปการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตำบลตะโหมด ที่วัดตะโหมด โดยสมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ และให้นักสื่อความหมายและนักท่องเที่ยวแนะนำตัว แล้วเดินทางไปสำนักงานป่าชุมชนเขาหัวช้างโดยรถยนต์

14.00 น. แบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวออกเป็น 2 กลุ่มเพื่อเดินทางในเส้นทางศึกษารวมชาติป่าชุมชนเขาหัวช้าง

16.00 น. ถึงที่พัก จัดเตรียมที่พัก และร่วมกันประกอบอาหารท้องถิ่น

18.00 น. รับประทานอาหารค่ำ

19.30 น. กิจกรรมกลางคืน ฟังวิถีชีวิตชาวป่าโดย สมบูรณ์ ช่วยราชการ รวมทั้งแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวและผู้บรรยาย และร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้

22.30 น. พักผ่อน

(2) วันที่ 30 พฤษภาคม 2545

06.00 น. ดูนก ชมธรรมชาติตามอัธยาศัย

08.00 น. รับประทานอาหารเช้า ออกเดินทางสู่สำนักงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง

10.00 น. ออกเดินทางจากสำนักงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ไปชมถ้ำพระ –

ถ้ำครกบด

12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน และร่วมกันประเมินการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน โดยประเมินร่วมกันทั้งนักท่องเที่ยวและคณะกรรมการฯ โดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

13.00 น. เดินทางกลับ

ข. การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ แบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

(1) ฝ่ายต้อนรับ ได้แก่ สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ และ ชื่นกมล ขุนจันทร์

(2) ฝ่ายนักสื่อความหมาย ได้แก่ กมล ขุนจันทร์ และ สมบูรณ์ ช่วยราชการ

(3) ฝ่ายอาหาร ได้แก่ ชื่นกมล ขุนจันทร์ ยุพา วัชร่ม เต็ม ทองมน คล่อง

อาศัย และ แฉ่ว ปิ่นสุวรรณ

(4) ฝ่ายที่พักและอุปกรณ์การเดินทาง ได้แก่ สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ดา กมล

ขุนจันทร์ และ บัญชา อาศัย

(5) ฝ่ายพยาบาล ได้แก่ ยูพา วัชร่ม และ พันธุ์ ช่วยราชการ

(6) ฝ่ายรักษาความปลอดภัยและสัมภาระ ได้แก่ คล่อง อาศัย และ เผ้ว

ปิ่นสุวรรณ

(7) นักท่องเที่ยว ได้แก่ บุญชม เพ็ญจรัส จรรย์ ราชราวี พันธุ์ ช่วยชุมชนชาติ

เกรียงศักดิ์ หนูวุ่น สหรัฐ หวันบวศ สหภาพ ยี่หวังกอง อาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย

สงขลานครินทร์ จำนวน 4 คน

6.3.1.2 การจัดสรรผลประโยชน์

เนื่องจากการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ มีนักท่องเที่ยวเป็นสมาชิก

ในชุมชน คณะกรรมการการท่องเที่ยวจึงได้ปรึกษาและสรุปร่วมกันว่า คิดค่าใช้จ่ายสำหรับ

นักท่องเที่ยวคนละ 100 บาท และคณะทำงานคนละ 50 บาท และในการทดลองจัดการท่องเที่ยว

ในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากสถานาวัดจำนวนหนึ่งด้วย รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 1,650

บาท โดยมีการจัดสรรผลประโยชน์ ดังนี้

(1) ค่าพาหนะ เป็นเงิน 200 บาท

(2) ค่าตอบแทนฝ่ายสัมภาระ เป็นเงิน 200 บาท

(3) ค่าอาหาร เป็นเงิน 1,250 บาท

6.3.1.3 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากนักท่องเที่ยว

จากการร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยว

เชิงนิเวศของชุมชนจากนักท่องเที่ยว สามารถแยกได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ก. ด้านนักท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวความหมายพูดน้อยเกินไป และมุ่งเน้น

การสื่อสารโดยใช้ป้ายสื่อความหมายมากเกินไป โดยพยายามพูดให้ได้ตรงตามป้าย มีการบรรยาย

เรื่องสมุนไพรมากเกินไป นักท่องเที่ยวความหมายต้องมีการตัดสินใจที่เด็ดขาดให้มากกว่านี้

ข. ด้านการจัดการที่พัก มีจำนวนที่เพียงพอ มีความพร้อมพอสมควร และบริเวณ

ที่พักมีความเหมาะสมกับจำนวนนักท่องเที่ยว

ค. ด้านอาหาร รสชาติดี ปริมาณเพียงพอ และเป็นอาหารท้องถิ่น แสดงถึง

ความเป็นเอกลักษณ์ของคะโหมด

ง. ด้านการจัดการและบรรยากาศโดยรวม นักท่องเที่ยวรู้สึกพึงพอใจต่อการต้อนรับ การรับประทานอาหารท้องถิ่น การสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน และได้เห็นความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งเห็นว่าเป็นชุมชนที่มีความพร้อมมากและน่าจะเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนอื่นได้

6.3.1.4 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากคณะกรรมการฯ

หลังจากที่เสร็จสิ้นการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว ได้มีการประชุม เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2545 เพื่อสรุปผลการทำงานและประเมินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งข้อเด่น ข้อด้อย และแนวทางแก้ไข เพื่อจะได้นำไปพัฒนาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครั้งต่อ ๆ ไป รวมทั้งร่วมกันวิเคราะห์การเรียนรู้ในการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ด้วย ผลของการประเมินมีดังต่อไปนี้

ก. การวิเคราะห์ข้อเด่น ข้อด้อยและแนวทางแก้ไข ดูได้จากตาราง 3

ข. ประเด็นการเรียนรู้ที่คณะทำงานได้รับจากการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คณะกรรมการฯ ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้น มีความชำนาญในเส้นทางมากขึ้น ได้ประสบการณ์ในด้านการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว การวางแผนนำเที่ยว การจัดหาคนให้เหมาะสมกับการทำงาน การสื่อความหมาย การทำอาหาร การเตรียมการด้านอาหาร การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การประสานงาน รวมทั้งต่างภูมิใจที่คนรุ่นใหม่มาร่วมทำงานด้านการอนุรักษ์ อีกทั้งคนรุ่นใหม่เหล่านี้ก็ได้เรียนรู้ภูมิปัญญา และเทคนิคการนำเที่ยวเพื่อได้พัฒนาเป็นนักสื่อความหมายในครั้งต่อ ๆ ไปด้วย

6.3.1.5 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากผู้วิจัย

จากการประเมินในฐานะผู้วิจัย สามารถประเมินในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ของคณะกรรมการฯ ได้ดังนี้

ก. มีการเตรียมความพร้อมในการทำงานเป็นอย่างดี มีการมอบหมายหน้าที่กันอย่างชัดเจน และทุกคนรับผิดชอบหน้าที่กันได้ดี

ข. นักท่องเที่ยวที่เป็นนักท่องเที่ยวจากชุมชน ซึ่งจะเรียนรู้เพื่อเป็นนักสื่อความหมายรุ่นต่อไป มีการซักถาม แลกเปลี่ยนความรู้กับนักสื่อความหมายตลอดเส้นทาง พร้อมทั้งมีการจดบันทึกข้อมูลต่าง ๆ

ค. บรรยากาศการเดินทางสนุกสนาน มีการแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

ง. มีการควบคุมเวลา และการแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ดี

ตาราง 3 การวิเคราะห์ข้อเด่น - ข้อค้อย แนวทางแก้ไข/ข้อเสนอแนะ ในการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ครั้งที่ 1

ประเด็นการวิเคราะห์	ข้อเด่น	ข้อค้อย	แนวทางแก้ไข/ข้อเสนอแนะ
1. ที่พัก/อุปกรณ์ต่างๆ	(ก) อุปกรณ์มีความพร้อมและเหมาะสม (ข) ที่พักมีความเหมาะสม มีการใช้วัสดุในท้องถิ่น และให้นักท่องเที่ยวได้เห็นวิถีชีวิตของชุมชน	(ก) การบริการไม่นำมาให้ไม่ได้รับเสียงอื่น ๆ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของคณะเดินทางได้ (ข) อุปกรณ์ไฟ (ได้) ใช้เวลานานไปทำให้ไม่เพียงพอ (ค) ห้องน้ำไม่เป็นสัดส่วน	(ก) การใช้ไฟฟ้าให้เหมาะสมกับความต้องการ และปรับปรุงการทำน้ำให้ใช้ได้นาน (ข) แจ้งให้นักท่องเที่ยวทราบถึงขอบเขตของที่พัก
2. ฝ่ายอาหาร/ฝ่ายสัมภาระ	(ก) อาหารมีจำนวนเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยว (ข) อาหารที่บ้านเหมาะสมกับสถานที่ (ค) ใช้ภาชนะที่เป็นวัสดุธรรมชาติ	(ก) เวลาที่รับประทานอาหารเป็นเวลาที่ไม่นานเกินไป (ข) อุปกรณ์การประกอบอาหารไม่พร้อม	(ก) ให้ฝ่ายสัมภาระเตรียมอาหารไว้ก่อนนักท่องเที่ยวไปถึง (ข) เตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมล่วงหน้า
3. กฎเกณฑ์	มีการวางกฎระเบียบเอาไว้แล้วและแจ้งให้นักท่องเที่ยวทราบ	คณะกรรมการฯ ต้มของมีเนมาให้นักท่องเที่ยวเห็น	หากคณะกรรมการจะต้มของมีเนมา ควรจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน
4. ยานพาหนะ	จัดทำได้อย่างเหมาะสมเพียงพอและตรงต่อเวลา	-	-
5. พยาบาล	มีความพร้อมของยาและบุคลากร	ขาดการเอาใจใส่ต่อนักท่องเที่ยว	มีการถามไถ่ถึงสุขภาพของนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ

ประเด็นการวิเคราะห์	ข้อเด่น	ข้อด้อย	แนวทางแก้ไข/ข้อเสนอแนะ
6. การศึกษา ความปลอดภัย	ให้ความดูแลเป็นกันเองตลอดเวลา สร้างความรู้สึกปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว	รบกวนเวลาพักผ่อนของนักท่องเที่ยว	ผู้ดูแลความปลอดภัยต้องมีความเด็ดขาด ในการตัดสินใจ
7. กิจกรรม/ โปรแกรม	แก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้ดี	โปรแกรมยังสับสน ไม่ชัดเจน ขาดการแจ้งโปรแกรมเป็นระยะ ๆ และควรแก้ไขในเรื่องการบริหารเวลา	มีการจัดโปรแกรมที่ชัดเจน จัดกิจกรรม/ โปรแกรมตามฤดูกาล/วิถี ชีวิตชุมชน และแจ้งกิจกรรม ให้นักท่องเที่ยวทราบเป็นระยะ ๆ
8. นักสื่อความ หมาย	มีความรู้เฉพาะด้าน	(ก) ขาดความเอาใจใส่ให้นักท่องเที่ยว (ข) มีความเป็นกันเองมากเกินไป (ค) ขาดความมั่นใจและความเด็ดขาด ในการตัดสินใจ (ง) ยังเข้าใจเนื้อหาในการสื่อความหมาย ไม่ตรงกัน	(ค) ควรมีวิธีที่ชัดเจนในการแบ่งกลุ่ม นักท่องเที่ยว (ข) ควรเพิ่มความรู้เรื่องระบบนิเวศ ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตชุมชนและให้เห็น ความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า (ค) ควรเพิ่มการสื่อความหมาย นอกเส้นทางป่าชุมชน (ง) ควรแนะนำเส้นทางเดินว่าจะต้อง เดินทางอย่างไรบ้าง

จ. ลดการสร้างของเสียโดยใช้วัชพืชรกรรรมชาติในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ภาชนะประกอบอาหาร อุปกรณ์ให้แสงสว่าง เป็นต้น อีกทั้งวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการประกอบอาหารเป็นผลิตผลของชุมชน

6.3.2 การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 2 วันที่ 13 - 14 มิถุนายน 2545

6.3.2.1 กิจกรรม

ก. โปรแกรมการเดินทาง

(1) วันที่ 13 มิถุนายน 2545

09.00 น. บรรยายสรุปการท่องเที่ยวตำบลตะโหมด ที่วัดตะโหมด โดย สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ พร้อมทั้งแนะนำคณะทำงาน และแจ้งว่ามีคณะทำงานเดินทางไปจำนวนมากพอสมควร เพื่อที่จะเรียนรู้การทำงาน

10.00 น. เดินทางถึงสำนักงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง โดยแบ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็น 2 กลุ่ม

16.00 น. เดินทางถึงที่พัก จัดที่พัก ประกอบอาหารและรับประทานอาหาร

19.30 น. กิจกรรมกลางคืน เล่าวิถีชีวิตพรานป่า กิจกรรมสันตนาการ

21.15 น. นักท่องเที่ยวประเมินการทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ

ชุมชน

22.30 น. พักผ่อน

(2) วันที่ 14 มิถุนายน 2545

06.00 น. ดูนก ชมธรรมชาติ

08.00 น. รับประทานอาหาร

09.15 น. เดินทางไปวังช้างค้าย (ภาคผนวก ค)

12.00 น. รับประทานอาหาร

13.00 น. เดินทางออกจากที่พัก

14.30 น. เดินทางจากสำนักงานป่าชุมชนเขาหัวช้างไปถ้ำพระ - ถ้ำครกบด

16.30 น. เดินทางกลับ

ข. การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ แบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

(1) ฝ่ายต้อนรับ ได้แก่ สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ และ ชื่นกมล ขุนจันทร์

(2) ฝ่ายนักสื่อความหมาย ได้แก่ กมล ขุนจันทร์ และ สมบูรณ์ ช่วยราชการ

(3) ฝ่ายอาหาร ได้แก่ ชื่นกมล ขุนจันทร์ ยุพา วัชร่ม เต็ม ทองมน

คล่อง อาศัย และ แฉ้ว ปิ่นสุวรรณ

- (4) ฝ่ายที่พักและอุปกรณ์การเดินทาง ได้แก่ สมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ กมล
ขุนจันทร์ บัญชา อาศัย และ เกรียงศักดิ์ หนูวุ่น
- (5) ฝ่ายพยาบาล ได้แก่ ยูพา วัชร่ม และ พันธุ์ ช่วยราชการ
- (6) ฝ่ายรักษาความปลอดภัยและสัมภาระ ได้แก่ คล่อง อาศัย และ แผ้ว
ปิ่นสุวรรณ
- (7) นักท่องเที่ยว ได้แก่ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จำนวน 4
คน นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยทักษิณ จำนวน 5 คน และเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่า
แห่งประเทศไทย จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 3 คน

6.3.2.2 การจัดสรรผลประโยชน์

การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ ได้จัดทำอย่างค่อนข้างเต็มรูปแบบ โดย
ให้นักท่องเที่ยวเสียค่าใช้จ่ายสำหรับโปรแกรม คนละ 300 บาท เป็นเงินทั้งสิ้น 3,600 บาท และ
มีการจัดสรรผลประโยชน์ ดังนี้

- ก. ค่าตอบแทนนักสื่อความหมาย เป็นเงิน 200 บาท
- ข. ค่าตอบแทนฝ่ายสัมภาระ เป็นเงิน 200 บาท
- ค. ค่าพาหนะ เป็นเงิน 200 บาท
- ง. ค่าตอบแทนนักสื่อความหมายกลุ่มถ้าพระ – ถ้าครกบด เป็นเงิน 200 บาท
- จ. ค่าอาหาร เป็นเงิน 2,112 บาท
- ฉ. ค่าจัดซื้อชุดปฐมพยาบาล เป็นเงิน 190 บาท
- ช. จำนวนเงินที่เหลือ คณะกรรมการได้สมทบเข้ากองทุนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว

เชิงนิเวศของชุมชนต่อไป

6.3.2.3 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวได้ประเมินการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ ดังนี้

- ก. ได้รู้จักพันธุ์ไม้ สมุนไพรมากขึ้น โดยนักสื่อความหมายพยายามสื่อสารให้
นักท่องเที่ยวเข้าใจมากขึ้น
- ข. ป้ายสื่อความหมายในเส้นทางมีความเป็นเอกลักษณ์
- ค. นักสื่อความหมายมีความเป็นกันเอง
- ง. ควรมีกิจกรรมเสริมระหว่างการเดินทาง และควรมีเทคนิคเพื่อให้นักท่องเที่ยว
จำพีชชนิดต่าง ๆ ได้
- จ. อาหารอร่อยและเป็นเอกลักษณ์ มีความอบอุ่นใจในเรื่องความปลอดภัย

ฉ. การจัดการในภาพรวมค่อนข้างดี

6.3.2.4 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากคณะกรรมการฯ

จากการพูดคุยกันทั้งคณะกรรมการฯ และนักท่องเที่ยว เพื่อประเมินผลร่วมกันอีกครั้ง โดยคณะกรรมการฯ ได้ประเมินผลการทำงานในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ก. ด้านนักท่องเที่ยว มีเทคนิคในการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่การบริหารเวลายังไม่ดีเท่าที่ควร

ข. ด้านอาหาร วิธีการตั้งชื่ออาหารแปลก ๆ เป็นการสร้างความตื่นตื้นเต้นอยากรู้ให้กับนักท่องเที่ยว แต่ควรแนะนำให้นักท่องเที่ยวรู้จักพืชผักในอาหารแต่ละมื้อ แม้ไม่ควรให้นำขวดน้ำเข้าไปในพื้นที่ แต่ขณะนี้ยังไม่มีความพร้อมในการจัดหาอุปกรณ์อื่นที่เหมาะสมกว่า ส่วนการจัดการเรื่องขยะทำได้ดีพอสมควร

ค. การประเมินตนเองของนักท่องเที่ยว พบว่า ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ใหม่ ๆ และควรมีการอบรมวิธีการท่องเที่ยว

6.3.2.5 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากผู้เชี่ยวชาญ

คุณเกียรติศักดิ์ กล่อมสกุล เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิช่วยชีวิตสัตว์ป่าแห่งประเทศไทย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้เข้าร่วมเป็นนักท่องเที่ยวในการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในครั้งนี้ และได้ประเมินการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไว้ดังนี้

ก. เส้นทางที่ใช้ในการเดินทาง ไม่เหมาะสมสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการผจญภัย แต่เหมาะกับนักศึกษาที่จะศึกษาระบบนิเวศ ป่าต้นน้ำ ป่าพื้นสภาพ ป่าถูกทำลาย โดยมีกิจกรรมสนุก หรือเรียนรู้สมุนไพร และเหมาะสำหรับปลูกฝังจิตสำนึกให้นักเรียน โดยจัดทำเป็นโรงเรียนธรรมชาติ

ข. ควรพิจารณาจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับประเภทของนักท่องเที่ยว และการใช้เทคนิคการเน้นให้นักท่องเที่ยวจำหัตถ์ชนิดต่างๆ อาจทำได้โดยมีสมมติฐาน มุขตลกหรือบอกลักษณะเด่นให้จำง่าย

ค. มีการรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี แต่ต้องแจ้งเรื่องการแต่งกายและการปฏิบัติตัวให้นักท่องเที่ยวทราบก่อนล่วงหน้า

ง. มีการแก้ปัญหาได้ดี แม้ต้องเผชิญกับนักท่องเที่ยวที่ทำตัวไม่เหมาะสม

จ. ควรให้เจ้าของพื้นที่ที่คณะกรรมการฯ เดินทางผ่านเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย เช่น พักคัมภ์น้ำ หรือขายผลไม้ให้นักท่องเที่ยว เพื่อเขาจะได้มีความสนใจในการดูแลป่าด้วย

ฉ. นักสื่อความหมายไม่ควรสื่อตามจุดมากเกินไป เพราะทำให้นักท่องเที่ยวเบื่อ ควรพูดไปตามความรู้ ประสบการณ์ของนักสื่อความหมายเอง

ช. มีการจัดการด้านอาหาร และการประสานงานได้ดีมาก และทุกคนทำงานด้วยความตั้งใจจริง

6.3.2.6 การประเมินผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากผู้วิจัย

จากการประเมินกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวขณะกรรมการฯ พบว่า ในครั้งนี้คณะกรรมการฯ มีการเตรียมความพร้อมได้ดีกว่าครั้งที่แล้วมาก เนื่องจากเกรงว่าจะเกิดความผิดพลาดซ้ำรอยครั้งที่ผ่านมา มีการปรับปรุงการทำงานจากข้อสรุปในการประเมินผลในครั้งที่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอาหาร การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการแบ่งกลุ่มดูแลนักท่องเที่ยว เป็นต้น

6.3.3 พัฒนาการการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของคณะกรรมการฯ

จากการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของคณะกรรมการฯ ทั้งที่ไม่เต็มรูปแบบและเต็มรูปแบบ พบว่ามีการปรับปรุงและพัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง โดยด้านที่มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่

6.3.3.1 การพัฒนานักสื่อความหมาย คณะกรรมการฯ ได้ช่วยกันวิพากษ์ วิเคราะห์การทำงานของนักสื่อความหมายทั้ง 2 คน รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อให้มีการปรับปรุง ซึ่งนักสื่อความหมายทั้ง 2 คนได้รับฟังความคิดเห็นจากที่ประชุมเป็นอย่างดี และพยายามปรับปรุงพัฒนาการทำงานของตนเองอยู่เสมอ

6.3.3.2 การพัฒนาโปรแกรมการเดินทาง มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงโปรแกรมการเดินทางมาโดยตลอด ซึ่งโปรแกรมการเดินทางทั้ง 2 ครั้งไม่เหมือนกัน โดยพิจารณาความเหมาะสมกับนักท่องเที่ยว และคำนึงถึงความพร้อมของคณะกรรมการฯ

6.3.3.3 การพัฒนาการจัดการโดยรวม มีการปรับปรุงและพัฒนาการจัดการด้านต่าง ๆ ทั้งด้านอาหาร สัมภาระ ความปลอดภัย พยาบาล ที่พักและอุปกรณ์ โดยประยุกต์จากข้อควรปรับปรุงในการทำงานครั้งที่ผ่านมา แต่ก็ยังมีบางประเด็นที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เช่น ภาชนะใส่อาหารและน้ำดื่ม เนื่องจากยังไม่มียงบประมาณเพียงพอในการจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ แต่ด้านที่มีการจัดการได้ดีคือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และมีการบริหารเวลาได้ตรงตามโปรแกรมที่กำหนดไว้

จากกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนตะโฮมคี่ที่ผ่านมา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตะโฮมคี่มี 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการเชื่อมโยงทรัพยากรและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ภายในชุมชน และ

กระบวนการเรียนรู้ภายนอกชุมชน ซึ่งเกิดจากการเชื่อมโยงทรัพยากรและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ระหว่างชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งยังมีการวิเคราะห์ – สังเคราะห์บทเรียนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน เพื่อพัฒนาการจัดการให้เหมาะสมและเอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมขยายการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปสู่ชุมชนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ของสมาชิกทั้งในและนอกชุมชนอีกด้วย

6.4 การจัดเวทีชาวบ้าน

จากกิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมา มีการจัดเวทีชาวบ้าน โดยการจัดประชุม ปรึกษาหารือกับคณะกรรมการฯ อย่างเป็นทางการจำนวน 11 ครั้ง ดังมีรายละเอียดของกิจกรรมการจัดเวทีชาวบ้านแต่ละครั้ง ดังนี้

6.4.1 วันที่ 19 ธันวาคม 2544 ประชุมตัวแทนสมาชิกชุมชนที่วัดตะโหมด เพื่อชี้แจงการทำงานร่วมกับสมาชิกในชุมชน

6.4.2 วันที่ 30 มกราคม 2545 ประชุมตัวแทนสมาชิกชุมชนที่วัดตะโหมด เพื่อแจ้งเรื่อง ที่อาจารย์จัดศักดิ์จะมาทดลองเดินในเส้นทางป่าชุมชนในฐานะนักท่องเที่ยว และให้คัดเลือกนักสื่อความหมาย ประมาณ 2 - 3 คน โดยนักสื่อความหมายที่คณะกรรมการฯ จัดไว้ คือ กมล ชุนจันทร์ ประสิทธิ์ ชุนจันทร์ และอื่น มนทอง หลังจากนั้นผู้วิจัยได้หารือเกี่ยวกับวันที่อบรมเชิงปฏิบัติการ และได้กำหนดวันที่อบรมเป็นวันที่ 9 - 10 กุมภาพันธ์ 2545 ณ โรงเรียนประชาบำรุง

6.4.3 วันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 ประชุมเพื่อสรุปผลที่ได้จากการเดินในเส้นทางฯ เพื่อทดสอบความสามารถและถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันของนักสื่อความหมาย เพื่อหาข้อควรปรับปรุงในการเดินในเส้นทางฯ โดยสมาชิกช่วยกันวิเคราะห์ข้อควรปรับปรุง จุดอ่อนคล้าย และจุดขายของป่าชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์จุดแข็ง – จุดอ่อนของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ บนเขาหัวช้างด้วย

6.4.4 วันที่ 25 เมษายน 2545 ประชุมเตรียมความพร้อมในการศึกษาดูงาน โดยให้คณะกรรมการฯ ร่วมกันระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นการศึกษาดูงาน ผู้วิจัยมีหน้าที่ช่วยเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ครบถ้วน และชี้แจงงบประมาณ ขานพาหนะและกำหนดการในการเดินทาง

6.4.5 วันที่ 2 พฤษภาคม 2545 ประชุมสรุปผลที่ได้จากการศึกษาดูงาน โดยผู้เข้าร่วมประชุมเป็นผู้ที่ไปศึกษาดูงาน วาระในการประชุม คือ ให้คณะกรรมการฯ ช่วยกันวิเคราะห์เพื่อประเมินผลจากการศึกษาดูงาน เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาดูงาน และวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ เพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้ รวมทั้งให้ผู้ศึกษาดูงานแต่ละคนเล่าประสบการณ์และสิ่งที่ประทับใจที่จะสามารถนำมาปรับใช้กับตนเองและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การท่องเที่ยวชุมชนตะโหมด

6.4.6 วันที่ 20 พฤษภาคม 2545 ประชุมครั้งที่ 1 เพื่อเตรียมทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 1 โดยมีประเด็นประชุม ได้แก่ การวางแผนจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วิธีการรับการคัดเลือกนักท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยว การจัดสรรผลประโยชน์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ การวางโปรแกรมการท่องเที่ยว และกำหนดจุดทดลองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในวันที่ 29 - 30 พฤษภาคม 2545 มีการแบ่งหน้าที่ตามความถนัดของแต่ละคน และกำหนดหัวข้อการประเมินการทดลองการจัดการท่องเที่ยว ได้แก่ การสื่อความหมายของนักท่องเที่ยว ความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยว และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

6.4.7 วันที่ 27 พฤษภาคม 2545 ประชุมครั้งที่ 2 เพื่อเตรียมความพร้อมในการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 1 เป็นการประชุมเพื่อตรวจสอบความพร้อมในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ของคณะกรรมการฯ แต่ละฝ่าย รวมทั้งอาหารและอุปกรณ์ต่าง ๆ จำนวนและประเภทของนักท่องเที่ยว มีการสำรวจความพร้อมด้านต่าง ๆ ของคณะกรรมการฯ มีการเสนอประเด็นสำคัญที่ถูกลืมลงข้าม เช่น กฎสำหรับนักท่องเที่ยว สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องเตรียม การเพิ่มเติมจุดผ่อนคลายสำหรับนักท่องเที่ยว อุปกรณ์การนอนสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

6.4.8 วันที่ 30 พฤษภาคม 2545 ประชุมสรุปผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 1 ประเด็นการประชุม คือ ให้คณะกรรมการฯ ช่วยกันวิเคราะห์การจัดการที่ผ่านมาทั้งข้อดีและข้อควรปรับปรุง พร้อมทั้งหาแนวทางแก้ไข และวิเคราะห์สิ่งที่คณะกรรมการฯ ได้เรียนรู้จากการทดลองจัดการท่องเที่ยว นอกจากนั้นผู้วิจัยได้หารือเกี่ยวกับการทดลองจัดการท่องเที่ยวครั้งต่อไป และนำเสนอตัวอย่างการจัดรายการนำเที่ยวเพื่อคณะกรรมการฯ จะได้นำไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำรายการนำเที่ยวของตะโหมดต่อไป

6.4.9 วันที่ 8 มิถุนายน 2545 ประชุมเตรียมทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 2 เป็นการประชุมเพื่อนัดหมายการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกครั้งหนึ่ง โดยแจ้งจำนวนนักท่องเที่ยว และสอบถามโปรแกรมที่ได้เตรียมไว้ และมีการเตรียมความพร้อมในการมอบหมายหน้าที่ให้กับคณะกรรมการฯ ทั้งการจัดรายการอาหาร และการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวรวมทั้งกำหนดค่าใช้จ่ายที่นักท่องเที่ยวต้องจ่ายด้วย

6.4.10 วันที่ 14 มิถุนายน 2545 ประชุมสรุปผลการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งที่ 2 โดยให้คณะกรรมการประเมินการทำงานของตนเอง และให้นักท่องเที่ยวประเมินการทำงานของคณะกรรมการและความประทับใจในการเดินทางในครั้งนั้น พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะ

6.4.11 วันที่ 20 มิถุนายน 2545 ประชุมสรุปกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยผู้วิจัยสรุปกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดตั้งแต่การเข้ามาทำงานของผู้วิจัย ซึ่งมีประเด็นในการ

นำเสนอต่อชุมชน ดังนี้ แนวคิดของสมาชิกในชุมชนก่อนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการ กระบวนการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน กระบวนการเรียนรู้จากการทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กระบวนการเรียนรู้จากการจัดเวทีชาวบ้าน และให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันเสนอความคิดในเรื่องความรู้/ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้ามาวิจัยของผู้วิจัย และให้ข้อเสนอแนะแก่ผู้วิจัยเพื่อทำการปรับปรุงต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการประชุมแบบไม่เป็นทางการตามเงื่อนไขของชุมชน เช่น การประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน การประชุมของสภาลานวัด ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ การประชุมด้วย โดยจากการสังเกตการณ์การจัดเวที/การประชุมของสมาชิกในชุมชน ทำให้ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมและพัฒนาการในการเข้าร่วมประชุมของสมาชิกในชุมชน พบว่า เวลาที่เหมาะสมในการนัดประชุม คือ เวลาช่วงบ่าย เนื่องจากการประชุมแต่ละครั้งใช้เวลานาน หากเป็นเวลาตอนเย็น อาจทำให้การประชุมล่าช้า ซึ่งจะเป็นปัญหาแก่สมาชิก เนื่องจากต้องประกอบอาชีพ และในการประชุมแต่ละครั้งของสมาชิกในชุมชน ส่วนใหญ่จะมีประธานกล่าวเปิดการประชุมและแจ้งวาระการประชุม และมีการกล่าวปิดประชุม สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการดำเนินการประชุมเป็นอย่างดี กล่าวแสดงความคิดเห็น แม้ว่าอาจจะพูดพร้อม ๆ กันบ้าง เนื่องจากต่างคนต่างก็มีข้อมูลและเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป

ทั้งนี้ก็มีข้อที่น่าสังเกตว่า สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง เมื่อมีข้อเสนอหรือการชักจูงใด ๆ จากภายนอกหรือภายในชุมชน สมาชิกในชุมชนต้องพิจารณา ใคร่ครวญอย่างดี ก่อนที่จะตัดสินใจ นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และข้อมูลต่าง ๆ กันตลอดเวลา มีการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกันและกัน จึงต้องใช้เวลาในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในแต่ละประเด็น เนื่องจากมีการร่วมกันพิจารณาอย่างรอบคอบจากมุมมองที่หลากหลาย ทั้งนี้บุคคลผู้ไม่แสดงความคิดเห็นในช่วงแรก ๆ มักจะกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้นในช่วงหลัง และในการประชุมแต่ละครั้งจะมีประธานทำหน้าที่สรุปประเด็นเพื่อหาข้อยุติ นอกจากนี้บรรยากาศในการประชุมมีความสนุกสนาน ครึกครื้น มีการหยอกล้อกันอยู่เสมอ ทำให้การประชุมดำเนินไปโดยปราศจากความตึงเครียด ในขณะเดียวกัน แกนนำของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการโน้มน้าวความคิดของสมาชิกในชุมชน

7. การขยายการเรียนรู้และเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนตะโหมค ส่งผลให้เกิดการขยายการเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากการสร้างเครือข่ายขึ้นในชุมชน และการเชื่อมเครือข่ายกับภายนอกพื้นที่ตำบลตะโหมค ดังนี้

7.1 การขยายเครือข่ายภายในอำเภอตะโหมค

กลุ่มโรงเรียนได้ร่มไม้ กลุ่มน้ำตกโตนสะตอ กลุ่มไก่อีถือน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สนใจการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่อยู่ในตำบลใกล้เคียงตำบลตะโหมค ได้ติดต่อขอมาร่วมเป็นเครือข่าย แต่คณะกรรมการฯ ยังไม่ตัดสินใจรับ การตัดสินใจดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีความตระหนักถึงความไม่พร้อมและต้องการให้กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนมีความพร้อมก่อน แล้วจึงจะรับกลุ่มอื่นเข้ามาเป็นเครือข่าย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในภายหลัง

อนึ่ง คณะกรรมการฯ มีแผนว่าจะขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง ได้มีการร่วมมือกับหมู่ที่ 2 บ้านหัวช้าง (ถ้าพระ - ถ้าครกบด) โดยจัดให้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการท่องเที่ยวของป่าชุมชนเขาหัวช้าง และจะขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวเต็มรูปแบบในรูปของการท่องเที่ยวตำบลตะโหมคในโอกาสต่อไป เมื่อทางป่าชุมชนมีความพร้อมแล้ว และถ้าหากกลุ่มใดต้องการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับป่าชุมชน จะต้องรับทราบและปฏิบัติตามกฎของป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด

7.2 การขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายนอกชุมชน

คณะกรรมการฯ เริ่มมีแนวความคิดในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับบ้านในตระ จังหวัดตรัง จังหวัดสตูล และจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2545 ในเบื้องต้นได้มีการสำรวจเส้นทางและทำความเข้าใจร่วมกันกับสมาชิกชุมชนบ้านในตระไว้แล้ว แต่ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชนยังไม่มีความพร้อม และเมื่อวันที่ 15 - 16 สิงหาคม 2545 ตัวแทนของคณะกรรมการฯ ได้เข้าร่วมการสัมมนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภาคใต้ ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์และอุทยานแห่งชาติเขาหลวง (น้ำตกกรุงชิง) ผลการสัมมนาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนเขาหัวช้างได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภาคใต้ ซึ่งจะมีการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากชุมชนต่าง ๆ

ที่มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแลกเปลี่ยนข้อมูลการท่องเที่ยวของแต่ละพื้นที่เพื่อช่วยกัน ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามความสนใจของนักท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่าการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนตะโหมค มีขั้นตอนสอดคล้องกับ งานศึกษาของวิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540 : 44 - 45) กล่าวคือ

1. เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน
2. ประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ โดยมีกิจกรรม การประชาสัมพันธ์

กิจกรรมของชุมชนให้กับองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน ทำให้เกิดการประสานความร่วมมือ กันมากขึ้น

3. ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ โดยเป็นการขยายเครือข่ายในลักษณะของการประชุม สัมมนา และการศึกษาดูงาน จากกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

4. เครือข่ายการเรียนรู้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยการจัดประชุมกรรมการสถานะ วัฒนธรรมการป่าชุมชน และคณะกรรมการในองค์กรต่าง ๆ ของชุมชนอยู่อย่างสม่ำเสมอ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และมีการกระตุ้นให้ร่วมมือกันทำกิจกรรมของชุมชน ปลูกฝัง ให้สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรและหวงแหนทรัพยากรของชุมชน อีกทั้งมีการสร้างกฎ ระเบียบขององค์กรที่สมาชิกตกลงร่วมกันและมีการปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเคร่งครัด

ส่วนเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ยังคงอยู่ในขั้นตอนของการเกิดเครือข่าย การเรียนรู้และการประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้เท่านั้น เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับชุมชนตะโหมค การขยายเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับภายนอก ชุมชนจึงดำเนินไปที่ละขั้นตอนตามเงื่อนไขความพร้อมของชุมชน

จากผลการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว เชิงนิเวศในบทนี้ จะเห็นได้ว่า กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชุมชนเขาหัวช้าง มีความสอดคล้อง กับแถลงการณ์ควิเบกว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะระดับนานาชาติ สำหรับชุมชนท้องถิ่นและองค์กรชุมชน กล่าวคือ ชุมชนตะโหมคใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาบุคลากรในชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้กับสมาชิกในชุมชน อีกทั้งมีการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชนสู่คนรุ่นหลัง และสอดคล้อง กับนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดเงื่อนไขที่ทำให้เกิดกระบวนการ ดังกล่าวในบทต่อไป อนึ่ง แม้ชุมชนจะมีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่บ้าง แต่หากขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและปราศจากความรักและหวงแหน

ในทรัพยากรธรรมชาติแล้ว การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน
 ย่อมเป็นไปได้ยาก สำหรับชุมชนตะโหนด ซึ่งมีความเข้มแข็งของชุมชนในระดับหนึ่ง และ
 มีทรัพยากรธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์นั้น เมื่อได้ผ่านกระบวนการพัฒนากระบวนการ
 เรียนรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแล้ว สมาชิกจึงได้รู้ว่าสิ่งที่ตนเคยเข้าใจนั้นอาจไม่ถูกต้องนัก
 ทั้งนี้ การได้เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การทดลองจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 และการจัดเวทีชาวบ้าน ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดแนวคิดและสังสมประสบการณ์ในการจัดการ
 ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถดำเนินการควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นสิ่งที่ชุมชน
 รักและหวงแหน นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝังแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งดำรงอยู่แล้ว
 ในวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์
 ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้แก่คนรุ่นหลังของชุมชนและสังคมต่อไป